6-4

AA - KRONIEK

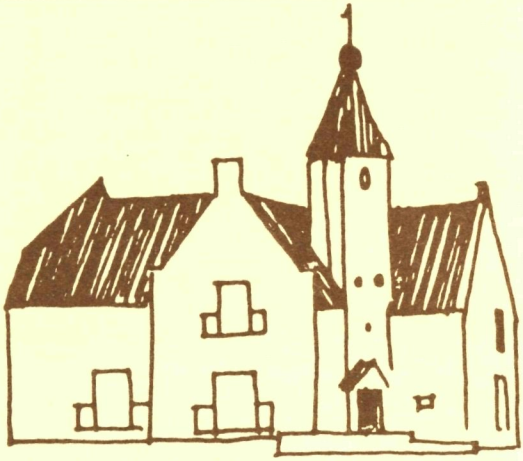

Uitgave van de
Heemkundekring
"Budel en Cranendonck".

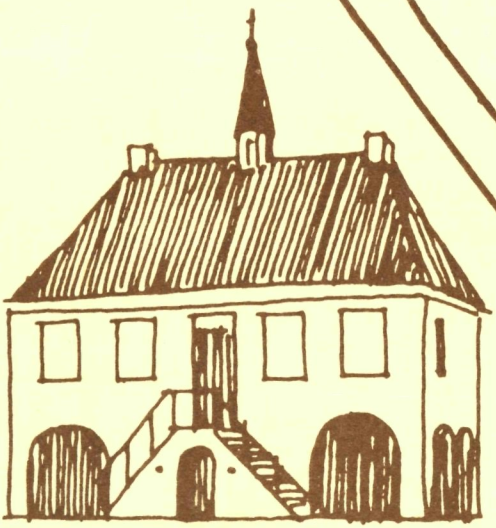

AA-KRONIEK

6e Jaargang nr 4
december 1987

ISSN-NR.: 0920-2757

De Aa-kroniek verschijnt vier maal per jaar en is een uitgave van de Heemkundekring "Budel en Cranendonck".
Deze vereniging, in 1957 opgericht, houdt zich bezig met heden en verleden, flora, fauna, taal, landschap, bodem, cultuur etc. van Budel, Budel-Dorplein, Budel-Schoot, Gastel, Maarheeze en Soerendonk (N.Br.).

De Aa-kroniek staat onder redaktie van:

J. Biemans	Akkerstraat 2	6026 EE Maarheeze
M.v. Dooren	De Smeelen 19	6021 VA Budel
H. Jaspers	Past. Lemmensstraat 7	6023 AG Budel-Schoot

Secretariaat Heemkundekring:

J.v.Heeswijk	Rozenpad 6	6026 CH Maarheeze

De Aa-kroniek is voor iedere belangstellende verkrijgbaar: een los nummer kost f. 3,--, de kosten per jaargang zijn f 7,50 voor kringleden, f. 10,-- voor niet-kringleden en f 17,50 voor postabonnees.
Bankrekening Rabobank Budel nr. 1095.67.188
(gironummer bank 1080904)

INHOUD

		BLZ.
Van de redactie		167
Molen Janzona op Schoot "bestaat" 50 jaar	H.Jaspers	169
Dertig jaar heemkundekring Budel en Cranendonck	A.Labohm	186
Budels geld of .....vreemde valuta?	H.Boks	188
"Pafferkes"	H.Jaspers	203
"Budelse literatuur"	H.Jaspers	207
Straatnamen (XVII)	J.Biemans	211

VAN DE REDACTIE

Als U deze Aa-kroniek onder ogen komt is het jaar 1987 weer bijna ten einde. Enkel de feestdagen hebt U nog te goed. Wat gaat zo'n jaar toch razendsnel in een als maar op hol zijnde maatschappij.
Gelukkig dat er nog periodieken zijn zoals de Aa-kroniek, die de tijd even laten stilstaan en terugblikken in het verleden.

Eerst wat opmerkingen van huishoudelijke aard. Ook voor 1988 blijft het abonnementsgeld hetzelfde als in de voorgaande jaren. De leden van de Heemkundekring betalen het abonnement van de Aa-kroniek voortaan bij het lidmaatschap aan de kring.
Niet-leden betalen f 10,00 en post-leden f 17.50. Dit bedrag kunnen zij overmaken op rekening 109567188 van de Rabobank te Budel.

Wat kunt U in deze Aa-kroniek zoal vinden:

Op de "jongste" Budelse molen in de Schoterakkers staat op de groen-witte baard geschilderd: "Janzona 1937", d.w.z. dat deze molen dus 50 jaar op deze plaats staat. Vandaar dat molenaar P. Janssen zondag 20 december de deuren opzet. Harrie Jaspers vertelt in het eerste artikel over de molen en haar, nog recente, verleden.

Vrijdag 23 october werd het 30-jarig bestaan van onze heemkundekring gevierd. Fons Labohm doet verslag van hetgeen zich deze avond allemaal afspeelde.

Archivaris H. Boks doet een poging om te bewijzen dat "Budels" geld anno 1646 in wezen "Luiks" geld is. Voordat hij hierop in gaat geeft hij een overzicht van de ontwikkeling van het geldwezen vanaf het prille begin tot in de beginjaren van de Republiek.

Iedereen in de omgeving van Budel weet wat "paffertjes" zijn, maar buiten deze "regio" kent men dit woord niet. Harrie Jaspers verhaalt hoe de naam van een voetballer overging op deze knallertjes en er aldus een nieuw Budels woord werd geboren.

Harrie Jaspers ging op bezoek bij Anneke Vlassak-Fransen en schreef bij haar typisch "Budelse literatuur" op papier en omlijstte deze met aanvullende informatie.

Dwars door de kern van Maarheeze werd aan het einde van de dertiger jaren van deze eeuw een nieuwe Rijksweg aangelegd. De perikelen rond deze aanleg, de panden die hiervoor moesten wijken en die ervoor in de plaats kwamen, worden beschreven in de rubriek Straatnamen door Jac. Biemans.

De redactie wenst U veel plezier met deze Aa-kroniek en wenst alle lezers prettige feestdagen en een voorspoedig 1988 toe.

MOLEN JANZONA OP SCHOOT "BESTAAT" 50 JAAR

Inleiding

Wie van Budel-Schoot naar Budel fietst over de Grootschoterweg ziet aan zijn rechterhand een achtkantige bergkorenmolen staan. Op de groen-witte baard staat geschilderd "Janzona 1937". Dit jaar staat deze molen dus 50 jaar op deze plaats. Een gouden jubileum dus en een reden om eens wat meer over de molen en haar verleden te vertellen. Tevens is de aangebouwde winkel precies 5 jaar oud en is deze winkel voor zaadhandel en dierbenodigdheden etc. aan zijn eerste lustrum toe. Een reden ook voor eigenaar-molenaar Peter Janssen om op zondag 20 december a.s. een open dag te houden, waarop de "oude mulder" Dolf Rulleraad zal malen. Tijdens deze open dag zal de film, die Leo Das maakte van de restauratie in 1980, te zien zijn alsmede een postercessie met foto's e.d. van de molen.

Korte historische terugblik

De eerste Budelse molen, de oude standaardmolen, lag in het gehucht Oude-Molen, wat naar deze molen genoemd is, zo ongeveer op de hoek van wat nu is de Europalaan-Noord en de Burgskensstraat.
In 1341 wordt deze voor het eerst genoemd en zij behoorde tot het domein van Cranendonck. Na diverse eigenaarswisselingen, waarover U meer kunt lezen in "Budel en Cranendonk", was Willem Beelen de laatste eigenaar voordat deze oude molen in 1921 door brand werd verwoest en zo roemloos ten onder ging. Zijn zoon L. Beelen weet zich nog te herinneren dat zijn vader huilde toen de molen in brand stond, iets wat hij als jongen van 9 jaar, van zijn vader nog nooit eerder had gezien.
Vanwege de concurrentie met de "nieuwere" Budelse molens "Nooit-Gedacht", gebouwd in 1846, en "Zeldenrust", gebouwd in 1869, werd ze ter plaatse niet meer opgebouwd.
Willem Beelen ging samen met molenmaker Adriaens naar de Zaanstreek en kocht daar met geld van zijn schoonvader Louis Rooijmans een oliemolen genaamd de "Poelsnip". L. Beelen kan zich nog goed herinneren dat de molen inderdaad enorm stonk naar olie. Louis Rooijmans was dus de eigenaar van de "nieuwe" molen. W. Beelen bouwde samen met de molenmaker de molen, zonder het onderste magazijn, op in de Schoterakkers in 1922, waar ze een beter achterland had dan op de vroegere plaats.

De "Poelsnip"

Deze molen, "De Poelsnip" genaamd, was een "grondzeiler", waardoor de wieken bijna op de grond kwamen.
Eerst heeft W. Beelen de molen nog 6 jaar bemalen, totdat deze in februari 1928 met zijn gezin naar Eindhoven vertrok. L. Rooijmans verhuurde ze nu aan Gerard Verbeek (van de "Zeldenrust") voor zijn zoons Sjaak en Gijs Verbeek. Gijs Verbeek, nu wonende Stad 46 te Hamont, heeft ze nog het langst bemalen. Hij herinnert zich nog dat de molen een slecht kruiswerk had, wat dan ook door hem vervangen werd en dat er na een storm ineens 2 wieken naar beneden stonden, omdat er een was afgebroken. Verder was het een prima molen en hij wilde ze dan ook kopen.

De koop ging in laatste instantie niet door omdat hij de molen van zijn schoonouders, de molen van Lenskens in het Belgische Eksel, kon overnemen. Zodoende werd vanaf 1 februari 1934 de molen verhuurd aan Willem Rulleraad, een mulder afkomstig van Venray.

OUWEHAND'S OCHTENDVOER
is 100% kwaliteit.

Zelfs bij de huidige lage eiermarkt is het voeren van **Ouwehand's ochtendvoer „SUCCES" en Ouwehands ochtendvoer „DRYMASCH"** nog loonend.

BESTELT VANDAAG NOG EEN BAALTJE ! ! ! ! ! !

Alleenverkoopers: **Gebr. Rullenraad, Granen en Meel**
Budel-Schoot.

Na deze 2 jaar heeft L. Rooijmans pogingen gedaan, getuige de bekendmaking, om de molen openbaar te verkopen. Toen Dolf Rulleraad, de zoon van Willem, echter voldoende financiële middelen bij elkaar had, ging de openbare verkoop niet door en huurde Dolf de molen van L. Rooijmans.

Openbare Verkooping

VAN EEN

Windkorenmolen

met Magazijn en Woonhuis te Budel

Notaris Lunter te Budel zal op Woensdagen 19 en 26 Februari 1936 voor inzet en toeslag, telkens 's nam. 3 uur precies, ten koffiehuize van den Heer H. L. Rooijmans te Budel Markt, ten verzoeke van den Heer Louis Rooijmans

PUBLIEK VERKOOPEN:

De in volle bedrijf zijnde Windkorenmolen met Magazijn en erf, benevens Woonhuis, erf, tuin en bouwland allergunstigst gelegen te Budel in de Schooterakkers, tusschen Budel-Dorp en Budel-Schoot, kad. sectie D, waarin tot heden winstgevende molenaarszaak met handel in veevoeder-artikelen wordt gedreven, verdeeld in de navolgende koopen en massa:

Koop 1 De windkorenmolen met volledig toebehooren, met magazijn en erf, nr. 1653, groot 18.70 A.
Belend Wed. H. Lammers c.s., A. C. Vos, Wed. W. Lammers c.s., P. Beerten en den weg

Koop 2 Het woonhuis met bijgebouwen, erf en tuin, gedeelten van nrs. 1954 en 379, samen groot pl.m. 12.20 Aren
Belend Wed. H. Lammers c.s., Maria Govers, H. Scheffers, koop 4 en den weg.

Koop 3 Massa van koopen 1 en 2, samen groot pl.m. 30.90 Aren

Koop 4 Bouwland-bouwterrein, resteerende gedeelten van nrs. 1954 en 379 samen groot pl.m. 22.10 Aren
Belend koop 2, H. Scheffers, Jos. Duisters, Wed. W. Lammers c.s. en den weg

Koop 5 Massa van al het voorgaande, samen groot 53 Aren

Het huis bevat beneden: gang, twee kamers, groote keuken, bijkeuken, waterdichte kelder, opkamer, twee bergplaatsen, boven twee kamers en zolder; het is voorzien van electrisch licht, welwaterpomp en regenput.

De kooppenningen moeten worden betaald 27 Mei 1936

Alle lasten en belastingen komen van 1 Mei 1936 af voor rekening van de koopers

De goederen kunnen worden aanvaard 1 Mei 1936

Om de gedachte te bepalen: de borg voor de molenhuurder bedroeg f 1000,00, terwijl de huur van de molen f 1,00 per dag bedroeg. Daarnaast moest ook nog eens f 50,00 per 6 jaar aan de gemeente betaald worden voor het "windrecht".
Dolf beleefde helaas maar kort plezier van "zijn" molen, want in de nacht van dinsdag 17 op woensdag 18 februari kraaide de rode haan in de Schoterakkers en brandde de molen tot de grond toe af. Waarschijnlijk is de molen aangestookt door smokkelaars om de aandacht af te leiden en zo de grens voor hen "vrij" te maken.

De "Janzona"

L. Rooijmans verkocht nu de grond met assurantierecht (maalrecht) voor de opbouw aan P. (Pier) Janssen, die aan huis aan de "Oude Molen" (nu Molenstraat 30) reeds een maalinrichting met motor had. P. Janssen ging er met zijn zoon Bert en molenmaker Adriaens op uit en kocht van Harrie Peeters in Venlo een niet meer in gebruik zijnde molen.
Deze molen stamt uit 1802 toen ze, nadat de vorige door brand was verwoest, daar ter plaatse weer werd opgebouwd. Of er nog delen van de oude molen (stammende uit plusminus 1545) zijn gebruikt is niet bekend. De windgraanmolen was vanaf het begin van de 19e eeuw in het bezit gekomen van de familie Verzijl en stond in het zogenaamde Withuisveld. In 1873 werd de molen verkocht aan Herman Peeters, molenaar te Venlo. In 1878 vond een "herbouw" van de molen plaats. In de 30er jaren van deze eeuw raakte de molen buiten bedrijf en in 1934 werd ze van haar wieken ontdaan.
P. Janssen kocht dus deze molen in 1937, waarna ze in ijltempo werd gesloopt en uitgezonderd enkele onderdelen naar de Schoterakkers werd getransporteerd door Dris Kennis met zijn "Diamond" vrachtwagen. Enkele onderdelen kwamen van elders en de wieken werden door zoon Bert met paard, hoogkar en mallejan (totaal 30 meter lang) gehaald in Neerkant. Een speciaal vervoer in die tijd. De benodigde gele zand werd met paard en wagen aangevoerd vanuit Budel, van achter hun huis in de Molenstraat.

CHR. VAN BUSSEL

MOLENTECHNICUS

WEERT (L.) Telefoon 2226

—

PLANNEN en BEGROOTINGEN

—

NIEUWBOUW en OMBOUW
van bestaande windmolens naar de laatste eischen

—

Stroomlijnwieken systeem „VAN BUSSEL"
OERSOLIDE, GEWELDIGE TREKKRACHT.
SNEL EN SIERLIJK
RUSTIGE MOLEN - RUSTIGE ZEILEN

De tekening met het ontwerp, dateert van 1 maart en werd gemaakt door Christ van Bussel uit Weert, die ook het toezicht op het werk hield. Zeer snel hierna begon men met de bouw.
De binnenring werd gemetseld op de oude funderingen van de "Poelsnip". De diameter van de binnenring bedraagt 15, 60 meter onder en 13, 40 meter boven en de buitenring meet plusminus 22 tot 23 meter in diameter. De hoogte van deze achtkantige onderbouw bedraagt ongeveer 3 meter. Deze achtkantige ondervoet biedt veel ruimte voor de opslag van granen, veevoeders etc.
Het metselwerk werd uitgevoerd door Christ Vlassak en Co. (afkomstig van de Toom in Budel). Er gingen 87.000 stenen aan en zij kregen hiervoor f 2,50 per duizend stenen, niet te vergelijken dus met de lonen van tegenwoordig. Het betonwerk was van Jos Demonte uit Weert, zowat het eerste werk voor deze firma.

03792

POSTGIRO 194886 **FIRMA JOS. DEMONTE** TELEFOON 119
BOUWMATERIALEN - WEERT

Gewapend-Betonwerken.
Vertegenwoordiger der
Enci-Cementfabrieken.

Weert, 22 April 1937

Rekening voor Zu Ms P. M. Janssen
Budel-Schoot

Zij maakten o.a. het dek op de stenen ondervoet.
De molenbelt zou als magazijn gaan dienen en is voorzien van hoge rechthoekige raampjes met kleine roeden.
Hierboven op werd de eveneens achtkantige eikenhouten molen gebouwd door de molenmakers Hub en Sjors Adriaens van de Maaseikerweg in Weert. Bert Beijck van Schoot werd knecht bij Adriaens en dit was zijn eerste kennismaking met het molenmakersvak. Later is hij voor zichzelf begonnen en de restauratie van de "Janzona" was zowat zijn laatste karwei. Het molenmakersbedrijf wordt nu door zijn zoon Harrie nog steeds voortgezet in Afferden (Limburg). Deze heeft ook nu nog de "Janzona" in onderhoud.
De molen werd voorzien van stroomlijnwieken aangebracht op ijzeren potroeden, het zogenaamde 'systeem van Bussel", waardoor de molen zeer licht liep.
De houten romp werd bedekt met bruine rubberoid (soort asfalt).
Verder werd de molen inwendig voorzien van de nieuwste verbeteringen, zoals een elevator die het graan naar keuze brengt op de stenen vloer of in de mengmachine, die ook nieuw werd aangebracht, waarbij uiteraard alles werd aangedreven door windkracht.

De "Janzona" gebruiksklaar

De molen kreeg als naam "Janzona", bedacht door architekt Van Bussel en waarmee Janssen en zonen wordt bedoeld. Deze zonen waren achtereenvolgens Hubertus (Bert), Adrianus (Jaon) en Hendricus (Harrie).
"Janzona 1937" staat op de groen met wit gestreepte baard.

De "Ingebruikneming"

De bouw verliep zeer voorspoedig en reeds op 18 september 1937 volgde de feestelijke opening:
Het was een zaterdag en nadat de Eerwaarde pater H. Janssen (Lazarist en broer van P. Janssen) de molen om 3 uur in de namiddag had ingezegend, werd ze, onder het oog van talloze aanwezigen, in bedrijf gesteld door de vang te lichten, wat werd gedaan door Jhr. Mr. F. van Rijckevorsel uit Den Bosch, die tevens het woord voerde als voorzitter van de vereniging "De Hollandse Molen".

De opening van de "Janzona" op 18-09-1937

De schoolkinderen van Budel-Schoot hadden speciaal voor deze gelegenheid een nieuw lied ingestudeerd, wat ik hieronder laat volgen:

"FEESTLIED
Ter gelegenheid van de feestelijke inbedrijfstelling van den gemoderniseerde windmolen
Te BUDEL-SCHOOT
op 18 september 1937

Wijze: "De Vlaamsche Leeuw".

Weer draait een nieuwe molen,
Weer juicht de muldersschaar.
Weer kwam bij kund'ge leiding,
Een Brabantsch molen klaar.
Weer zijn de mulders samen,
Versterkt wordt weer de band.
Zoo zij dit feest tot steun ook,
Van heel den muldersstand.

Refrein:

De Mulders zullen zingen,
Als maar de molen draait,
En overal in Brabant,
Het stroomlijnkruis slechts zwaait.

De Poelsnip lag in assche,
Er werd niet lang gedraald.
Doch ras werd vanuit Venlo,
De achtkant hier gehaald.
Geheel vernieuwd, verbeterd,
Draait thans de molen weer.
En strekt zo mulder Janssen,
En bouwer ook tot eer.

Refrein.

Blijf, fiere molen draaien,
Draag lang uw stroomlijnkruis!
Zwaai zwierig, zwenkend welvaart,
Steeds over 't molenhuis!
Blijf steeds de stoere werker,
Maal lustig voort altijd.
Blijf sieren hier het landschap,
Trotseerend storm en tijd!

Brabants Mulderinneke."

Dit "Brabants Mulderinneke" was waarschijnlijk Mevrouw Van Bussel, die vaak dit soort gedichten maakte.

Zo kon de "nieuwe" molen dus fier haar wieken laten wentelen in het wijdse land van de Schoterakkers. De eigenaar en bouwers konden trots zijn op het verrichtte werk.

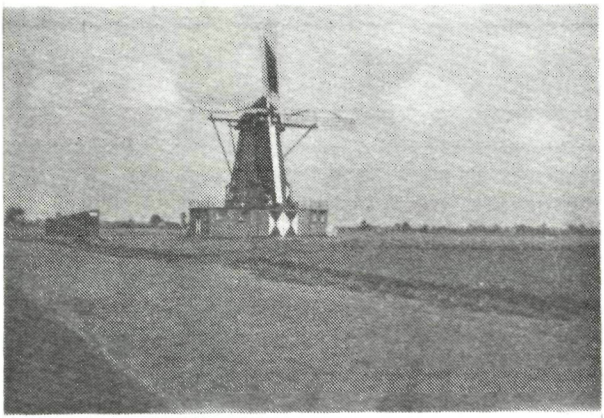

De "Janzona" na 1937
met voor aan de weg de nog niet vergrootte keet

De molen draait

De molen was dus van P. Janssen, die samen met zijn zonen, er ook nog een handel bij had van mengvoeders, bloem, kunstmest etcetera wat zich langzaam uitbreidde, zowel op Schoot als in Budel.

H. J. Janssen GRANEN EN KUNSTMEST

TELEFOON 66 EN 50. POSTREKENING 419771. BANKRELATIE DE TWENTSCHE BANK N. V.

De handel werd vooral verzorgd door de oudste zoon Bert. Dolf Rulleraad bleef nog 3 jaar, tot de oorlog uitbrak in 1940, als molenaar op de molen en leerde de zoon Adrianus (Jaon) Janssen het vak. In de oorlogsjaren nam Jaon het malen dus over, alhoewel Bert ook nog vaak aanwezig was omdat hij bij de molen woonde en verder werd er ook gemalen door Toon Davits, die getrouwd was met een dochter van P. Janssen.
Vroeger kwamen de boeren altijd met paard en kar naar de molen, maar ook vaak met de kreum (kruiwagen) of met de fiets. Dit was uiteraard nogal inspannend en om de afstand te verkleinen werden daartoe allerlei paadjes in gebruik genomen zogenaamde "molenpaadjes".
Zo liep er een pad van achter de molen over de Schoterakkers met 2 takken richting Klein-Schoot. De ene tak kwam uit bij Nouwen op Klein-Schoot en de andere ongeveer daar waar de Past. Verbakelstraat begint. Verder liep er nog een pad richting Midbuul, dat uitkwam waar nu de Klimroosboerderij is en ook nog een richting Toom, dat uitkwam op de Grensweg, langs het huis van Van Oijen. Verder werd er door Janssen ook de molenkar gereden, om bij de boeren graan op te halen en het plusminus een week later als meel samen met andere handelsvoeders weer thuis te bezorgen.
In de oorlogsjaren mocht er niet zoveel gemalen worden als men wilde. Men mocht voor de boeren malen naargelang men over broodbonnen beschikte. Natuurlijk werd er, wanneer het mogelijk was, "zwart" gemalen voor de mensen.
Bij de bevrijding op 20-9-1944 werd er door de Engelsen een halve wiek afgeschoten. De Engelsen, die vanuit Hamont kwamen, vermoedden dat de Duitsers bij de terugtrekking een uitkijkpost onder de kap hadden gevestigd. Ze wilden daarom de molen in brand schieten, maar het projectiel ontplofte in de wiek, waardoor waarschijnlijk de molen behouden bleef. De Duitsers waren al op de vlucht geslagen. Ze hadden wel al kuilen rondom de molen gegraven om mijnen te leggen, wat ze in de haast niet meer hebben klaar gekregen. Wel nog werd de hond van Bert Janssen, die alleen thuis was, met een vuurwapen afgemaakt. Het gezin van hem zat ondertussen in de schuilkelder in de Molenstraat 30 in Budel.
De 2 stukken wiek werden weer aan elkaar gelast. Zo'n 10 jaar later brak deze wiek alsnog af en viel op de lange spruit. Deze uitstekende balk is tot aan de restauratie altijd krom gebleven.
De molen draaide regelmatig tot 1946, toen er een moderne elektrische hamermolen, alsmede een maal- en menginrichting voor de mengvoeders en een elevator (of Jacobsladder) in kwamen.
Het malen met de windmolen kwam op een steeds lager pitje te staan. Er werd enkel nog wat gemalen voor de boeren totdat in het begin van de 50er jaren de molen bedrijfsmatig helemaal stil viel en enkel zo nu en dan nog eens in beweging kwam om door

trilling de houtworm er uit te houden.
Toen in 1958 de vrouw van P. Janssen stierf, werd de zaak verdeeld. Jaon Janssen kreeg de molen op Schoot met bijbehorende handel en Bert en Harrie zetten samen de maalinrichting met handel voort in de Molenstraat in Budel.

De "Janzona" in de 50er-60er jaren

De molen op Schoot kreeg in 1960 nog een kleine opknapbeurt, waarbij o.a. de bekleding van de molen werd vernieuwd (Gebr. Adriaens Weert) en de molen werd voorzien van een nieuwe verflaag (Verkuylen Weert).
Jaon ging al die tijd verder met zijn werk "op de molen" en in de winkel, daarbij bijgestaan door verschillende knechten (o.a. Toon Somers, Jaon Verhees, Driek Martens, Kees Horst, Toon Davits, Willem Davits, Martien de Zwart en Pier Bogers).
Naast de meelhandel, kunstmest e.d. is Jaon in de 60er jaren ook begonnen met een "winkel" (in de keet, zie later) in dierbenodigdheden etc.
De molen zelf was ondertussen wel op de Rijksmonumentenlijst geplaatst en viel zodoende onder de monumentenwet. Aangezien wel plannen waren gemaakt voor restauratie, maar Monumentenzorg pas op een later tijdstip geld ter beschikking kon stellen en de

molen broodnodig aan restauratie toe was, vroeg molenaar A. Janssen subsidie aan bij de gemeente om het aandeel van het rijk en eventueel dat van de provincie voor te schieten.
De subsidie werd goedgekeurd en het groene licht voor de restauratie was daarmee gegeven. Helaas heeft Joan dit niet meer meegemaakt. Hij stierf op 7-8-1979 en werd begraven op het kerkhof vlak achter de molen, waarvan de wieken bij het wentelen een afwisselende schaduw geven over zijn laatste rustplaats en tevens "een oogje in het zeil houden".

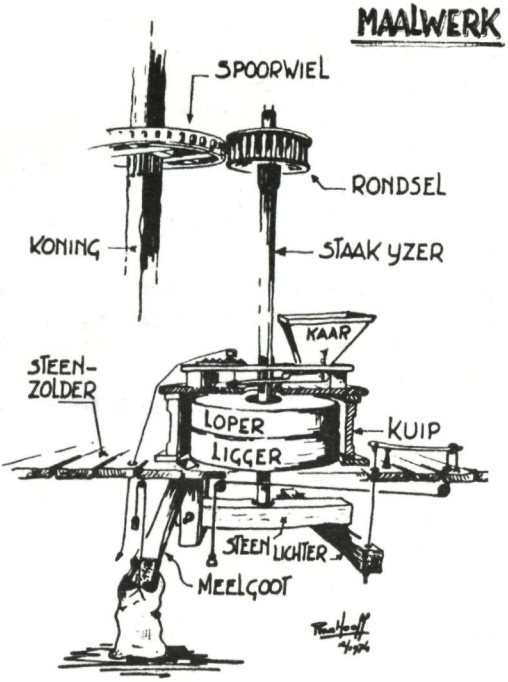

De restauratie en het maalvaardig maken werden uitgevoerd in 1980. Het molenaarswerk werd uigevoerd door de firma Beyck uit Afferden en het bouwkundig gedeelte door het aannemersbedrijf Vlassak B.V. uit Budel. Aan de kas werden drie stijlen vernieuwd, de veldkruisen, de beplanking en een gedeelte van de vloeren zijn ook vernieuwd. Verder nieuwe deuren en ramen en windpeluw en vier nieuwe zeilen op de wieken. Een nieuwe asfalthuid met rode steenslag, een geheel vernieuwd en in Hollandse stijl opgehekt wiekenkruis met wieken van 22 m. De molenstenen werden gescherpt, 't luiwerk in orde gemaakt, zodat de zakken weer met

windkracht kunnen worden opgehezen, een compleet nieuwe steenkuip en nog wat kleinere reaparaties zoals de regelateur, de trap en de kammen op het spoorwiel van de "Koning".
Zo was Budel weer in het bezit van drie prachtige molenmonumenten, een "rijk" bezit waar we terecht trots op kunnen zijn.

Technische details van de "Janzona"

constructie:	achtkante houten bovenkruier op stenen onderbouw; om de hoge veldmuren is een pakhuis aangebracht waarvan het dak dienst doet als "molenberg"; kap en romp gedekt met hout waarop dakleer, staartwerk hout, behalve lange spruit met kruibok.
wiekenkruis:	Hollandse stijl opgehekt wiekenkruis.
vlucht:	22 meter
as:	gietijzer. lengte 4.64 m. fabr. Penn en Bauduin Dordrecht, 1868 no. 328. Asgaten 35 x 40 cm; kruislengte 72 cm.
kruiwerk:	Engels
vang:	gewone Vlaamse- of blokvang met vangtrommel.
inrichtting:	gewoon sleepluiwerk; 1 koppel 16der kunststenen.
overbrenging:	aantal kammen aswieltenen 85) steek 10,3 cm aantal staven schijfloop aantal kammen spoorwiel 73) steek 10,5 cm aantal staven steenschijf 24)
versieringen:	in een veldregel staat gesneden: A.M. Bloemen 1910-1913; in een andere veldregel: P.H. de H. . . . . (onleesbaar)

"De bijgebouwen"

A. De "keet"

Velen kennen nog wel het "winkelgebouw", dat 5 jaar geleden werd afgebroken en stond voor de molen langs de Grootschoterweg.
Vroeger was het maar de helft van wat het later was. Het eerste stuk van de keet werd gebouwd in de 30er jaren door Jan Duisters (Lange Jan) en Graad Hegge (metselwerk). In eerste instantie werd het gebruikt als opslagruimte voor de granen. In de crisistijd werd de ruimte vooral gebruikt voor het "korenkleuren". De rogge werd dan door mengen met een bepaalde kleurstof ongeschikt

gemaakt voor menselijke consumptie. Ze kon enkel nog gebruikt worden als veevoer. De molenaar kreeg hiervoor ongeveer 15 cent per 100 kg. De boeren kregen van deze gekleurde rogge 3 gulden per 100 kg steun. Dit kwam voor hen dus boven op de normale prijs, die ongeveer hetzelfde was als de subsidie. Normaal lagen de opbrengsten ongeveer op zo'n 3000 kg per ha, maar door de steunmaatregelen vlogen deze in de grensstreken omhoog tot zo'n 5000 kg per ha (er werd dus rogge uit België binnengesmokkeld). Zo ziet U maar; ook vroeger werd er met subsidies gefraudeerd.
Voor het vervoer van rogge, bestemd voor menselijke consumptie, waren geleidebiljetten nodig.
Dit "korenkleuren" heeft geduurd tot aan de Tweede Wereldoorlog.

Het "winkelgebouwtje" in de 70er jaren

Na de oorlogsjaren is de keet door Bert Janssen vergroot.
In de 60er jaren is Jaon Janssen er een winkeltje begonnen in dierbenodigheden, tuinartikelen etcetera.
Nadat de nieuwe winkel naast de molen was gereed gekomen, is 5 jaar geleden het oude "winkelgebouw" afgebroken.

B. Het huis

Het huis, wat staat aan de Grootschoterweg nummer 17 is ook evenals de "oude" molen gebouwd in 1922 en was ook eigendom van L. Rooijmans. Achtereenvolgens hebben in het huis gewoond Willem Beelen, Driek Frenken, Friedje Jansen, Willem Rulleraad en van 1936 tot 1941 weer Driek Frenken.
Het huis is in 1941 door Coen Rooijmans (de zoon van L. Rooijmans) verkocht aan P. Janssen ten behoeve van zijn zoon Bert Janssen, die toen trouwde met Petronella Damen. Zij woonden hier van 1941 tot 1952 en vanaf die tijd Jaon Janssen. Na zijn dood in 1979 heeft zijn vrouw de woning in 1985 verkocht aan B. Saanen, die er nu nog woont.

De "Janzona" in 1987 in volle glorie

Slot

Na de dood van Jaon Janssen in 1979 was de onverdeelde boedel dus van zijn weduwe en de kinderen. Per 1 januari 1981 heeft de zoon Peter Janssen de zaak overgenomen (molen met winkel).
Het winkelgebouwtje voldeed al lang niet meer aan de eisen van deze tijd. P. Janssen vroeg vergunning voor de aanbouw van een winkelruimte aan de molen. In eerste instantie werd deze gewei-

gerd, maar na bundels correspondenties en eindeloze telefoongesprekken met allerlei instanties werd uiteindelijk op 7 juli 1982 de vergunning tot aanbouw verleend. In december 1982 werd de nieuwe winkel, die goed bij de molen past, geopend, waarna het oude winkelgebouw werd gesloopt.
Hopelijk zal 20 december een mooie dag zijn, zodat Dolf zijn werk kan doen en de wind de machtige wieken van de "Janzona" zal doen wentelen tot veler genot.
Tot slot wens ik de eigenaar Peter Janssen proficiat met dit jubileum en hoop dat hij nog plezier zal hebben van zijn "Janzona".

Bronnen:

1. S.H. Winkelmolen, Budel en Cranendonk, voorheen en thans, 1960.
2. S. Zoetmulder, De Brabantse molens, 1974.
3. Diverse krantenartikelen.
4. Mondelinge informaties van de in dit verhaal genoemde personen.

H. Jaspers

DERTIG JAAR
HEEMKUNDEKRING BUDEL EN CRANENDONK

Dertig jaar bestaat het nu, dertig jaar van feestvieren met de heemkundekring. Het is gebeurd en achter de rug. Het feit werd, met tachtig leden in de uitspanning Bellevue, zoals dat heet, op gepaste wijze gevierd op 23 oktober 1987. Een juiste datum was dat niet want de kring werd opgericht op 5 november 1957. Het is een kniesoor die daar op let en daar maakte de voorzitter, Chrit Hendrix, dankbaar gebruik van om enkele leden van het eerste uur in de bloemen te zetten. Waar wel eens opgelet zou mogen worden is dat heemkunde nou niet speciaal over fossielen en andere oudheden gaat maar dat toch het aantal oudere mensen beduidend groter in aantal opgekomen was dan de jeugd. Het is niet de bedoeling om iemand, hoe dan ook, te beledigen maar het moet toch eens gezegd worden. Heemkunde is niet alleen voor de ouderen hoewel zij natuurlijk de kern vormen van de kennis die er is over dit heemgebied. Dit werd nog eens onderstreept door de verhalen die tijdens de koffietafel, die van goede kwaliteit was, werden voorgedragen door, door de voorzitter aangezochte, leden. Het waren stuk voor stuk vertellingen die ver terug gingen in onze tijd en de verbeelding toentertijd en zelfs nu nog stevig prikkelden. Niet alles werd omgeven door het waas van lang geleden want de aanwezigen werden verrast met het optreden van Merle Haggerd, een country-zanger. Hij wist met verve en een buitengewoon krachtige overtuiging het belang uit te leggen van de kennis van het eigen land zoals dat ten tijde van het leven is. Met wijdse gebaren en een bijna overdreven mimiek schetste hij de grootsheid van het eigen heem in zijn thuisland, Amerika, terwijl hij zichtbaar de moeite nam om zo duidelijk mogelijk te articuleren omdat niet iedereen verondersteld werd de Amerikaanse taal genoeg te beheersen om zijn indrukwekkend verhaal te kunnen volgen. De familie Brons had de taak op zich genomen om de zanger bij zijn optreden bij te staan. Zij kweet zich zo voorbeeldig van haar taak dat het vrijwel niemand opviel dat juist vader Brons, tijdens 's mans performance, even via een zijdeur uit de zaal was verdwenen. Jammer want hij heeft veel gemist. Tussen alle bedrijvigheid door werd in de ene zaal een volledig programma kegelen afgewerkt terwijl in de andere werd gemusiceerd door een van de leden waar zich spontaan een koortje omheen vormde door die lieden die niet op de kegelbanen terecht konden. Zoals bij een goed sportevenement gebruikelijk is werd besloten met een kleine officiele prijsuitreiking. Dit leidde onmiddellijk tot nieuwe uitdagingen en de daarop volgende revanches. Bij sommige van de spelers was op dat moment de invloed van de, vrijelijk verkrijgbare,

drog iets te groot waardoor opgelegde kansen werden gemist ter wijl bij anderen dit spul juist zijn uitwerking begon te tonen door exorbitant hoge scores te werpen. Van verschillende kanten werd op het moment van afscheid, met tranen in de ogen, verzucht: "Hopelijk bestaan we gauw weer dertig jaar".

A. Labohm

BUDELS GELD OF ..... VREEMDE VALUTA?

Inleiding

Wie vanuit b.v. Hamont (België) in Budel inkopen doet, wordt zeker even vriendelijk als de Bulanders zelf bediend. Ook wordt er niet al te zwaar aan getild wanneer de klant met "francskes" in plaats van met guldens zijn rekening voldoet. Omgekeerd geldt in feite hetzelfde en wordt de van deze kant van de grens komende "vreemdeling" evenzeer met open armen ontvangen. Noch de tussen beide dorpen doorlopende denkbeeldige lijn, noch de in beide landen gangbare verschillende valuta vormen daarbij een belemmering voor de transacties. Blijkbaar gaat de liefde hier via de portemonnaie, een gegeven overigens, dat zo oud is als het geld zelf.
Men kan zich dan ook afvragen of de notitie, die de armmeesters van Budel anno 1646 in hun administratie vermeldden, soms een voorproefje is van deze gang van zaken.

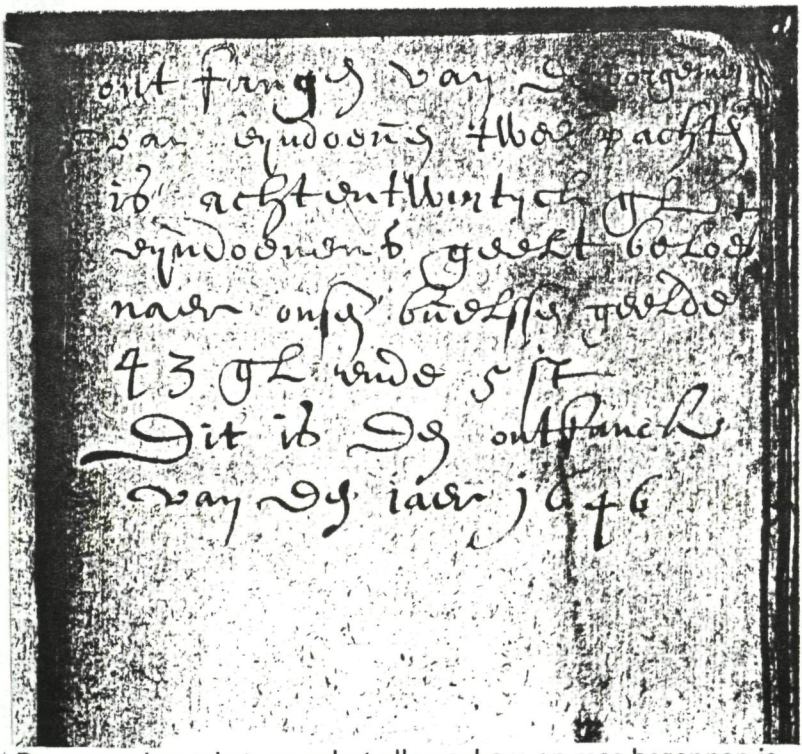

De gewraakte tekst, waar het allemaal om en mee begonnen is, uit de armenrekening van Budel, anno 1646.

In Aa-kroniek 1986 nr. 3 maakte de heer Jansen gewag van deze aantekening en vermeldde daarbij dat er gesproken werd van Eindhovens en Budels geld. Hoewel een dergelijk gegeven wat vreemd aandoet, is er nochtans van een correct citaat sprake. .
In deze bijdrage willen wij trachten na te gaan hoe dit zit, maar daarvoor zullen wij eerst - zij het in kort bestek - de geschiedenis van het geldwezen moeten nagaan.

De ontwikkeling van het geldwezen tot in de beginjaren van de Republiek.

Wanneer wij maar ver genoeg in het verleden teruggaan, komen wij vanzelf terecht in een tijd dat geld nog niet bestond. Alle goederen welke om welke reden ook van eigenaar wisselden, konden slechts verkregen worden wanneer de tegenpartij daar iets anders voor in de plaats kon stellen. Kort gezegd, transacties kwamen tot stand door ruiling van goederen. Pas toen dit problematisch werd en de gedachte ontstond een tussenmedium te scheppen dat zelf geen verbruiksgoed was, was er in wezen sprake van een betaalmiddel, dat wij geld zijn gaan noemen. Aardig is dat dit woord in oorsprong de betekenis heeft gehad van offer, zodat hier een hele filosofie achter schuil gaat.
Uiteraard ligt er tussen de "geboorte" van het geld in het Midden-Oosten en de practische toepassing in West-Europa een lange periode, waarbij - zoals bij vele andere verworvenheden - Griekenland en Rome als het ware als tussenstations hebben gefungeerd. Eerst onder de Karolingers - zo genoemd naar Karel de Grote - was de ontwikkeling zover dat er - afgezien van de Romeinse tijd - ook bij ons sprake was van het medium geld, bestaande uit munten met een vaste waarde. Het geheel was gebaseerd op een stelsel van 240 eenheden (penningen), geslagen uit een Karolingisch pond (Libra) zilver, die elk 1,7 gram wogen. Dit pond werd, om boekhoudkundige redenen, verdeeld in 20 solidi, die op hun beurt ieder 12 denarii - later in onze streken als groot bekend - bevatten. Pond en Solidus zelf waren echter rekeneenheden en bestonden niet als muntsoort. (1)
Het stelsel dat in het gehele (voormalige) Karolingische rijk van kracht was, voldeed goed en wist zich tot in de 11e eeuw te handhaven.
Uit diezelfde periode dateert ook het leenstelsel (feodalisme), waarbij naast gronden, allerlei z.g.n. heerlijke rechten werden uitgegeven. Een daarvan was het muntrecht, dat - evenals alle andere rechten - in oorsprong slechts aan de koning toekwam. In de 11e eeuw leidde het verlenen van dit recht ertoe dat zowel geestelijke als wereldlijke heren er de beschikking over kregen en

geleidelijk aan, zelfs op eigen gezag, allerhande munten in omloop brachten. Aangezien een deel van de uitgifte-opbrengst aan hen zelf ten goede kwam, was het slaan van munten een winstgevende bezigheid. Belangrijk daarbij is dat veel van dit geld ook elders in Europa als betaalmiddel goede diensten bewees en door dit feit in wezen ten behoeve van de buitenlandse handel met ondermeer de Oostzeelanden werd aangemunt en niet of nauwelijks in de eigen gebieden in circulatie kwam. Toen kort voor de 12e eeuw de handel een teruggang vertoonde, bood dit - samen met andere oorzaken - de mogelijkheid de kwaliteit van het geld of juister gezegd de verwerkte hoeveelheid edelmetaal in de munten, te verlagen en dus stukken te slaan van lager gewicht. Zoals wij reeds zagen bevatte de Karolingische penning 1/240 pond zilver en die hoeveelheid was daarmee de waardemeter, want dekking in welke vorm dan ook kende men nog niet. Ergo was daarmede ook de koopkracht van de munt bepaald, de z.g. intrinsieke waarde. Lichtere munten en dus minder zilver, c.q. in later tijd goud, betekende dus dat er meer munten nodig waren om een bepaalde prijs te kunnen betalen en werkten daardoor inflatoire.
De grote moeilijkheid bij dit alles was echter dat de muntmeesters c.q. hun bazen de muntheren, niet op één lijn zaten en zo onstond de stituatie dat er grote verschillen in formeel gelijke munten werden aangetroffen. Als zwaarste golden de zilveren Engelse en Keulse, die een gewicht van 1,5 gram bezaten.
In Utrecht werd dit teruggebracht tot 0,6 gram, terwijl de Luikse en Leuvense (= Brabantse) hier ergens tussenin lagen. Waar bovendien de geldcirculatie niet aan grenzen gebonden was, mag het duidelijk zijn dat deze toestand, waarin munten van allerlei signature - naar uiterlijk en intrinsieke waarde - welke in de gehele westerse wereld in gebruik waren, een nogal chaotische was. was.
Pas in de eerste helft van de 15e eeuw slaagden de Bourgondische vorsten er in binnen hun eenheidsstaat, ook weer eenheid in het muntwezen te brengen.
De vier gewesten waaruit het rijk bestond, kregen hun eigen munthuizen en sloegen daarin dezelfde munten, die onderling slechts verschilden in het erop aangebracht muntteken. Holland b.v. voerde een roos, Brabant een leeuw en Vlaanderen een lelie. Uit die tijd dateert in principe de stuiver, de naam die in de volksmond werd gebruikt voor de dubbele groot.
Toen was dit evenwel een zilveren muntstuk, dat een aanzienlijk hogere koopkracht vertegenwoordigde dan onze huidige stuiver. In feite werd deze dubbele groot de basis van het Bourgondische muntstelsel en in de daarop volgende eeuwen ook die voor de muntslag in de Republiek der Vereenigde Nederlanden.
Naast zilvergeld werden ook zogeheten gouden rijders aangemunt ter waarde van 24 stuivers of 48 groten.

Kleinere waarden dan 1 groot werden echter uitsluitend voor regionaal gebruik geslagen, zodat hierin de eenheid niet tot stand kwam, maar bovendien allerhande benamingen voor zulke muntjes in gebruik kwamen, c.q. bleven. Zelfs stond één zelfde naam niet altijd voor gelijke waarden. In Holland telde één groot, acht penningen, in Vlaanderen daarentegen 12, hetgeen overeenkwam met 24 mijten. Voor Brabant gold een groot is 36 mijten.
Overigens bleven de voor de unificatie van 1434 geslagen munten, zij het tegen veelal een nieuwe koers, gewoon in circulatie, hetgeen ook het geval was met geld van elders, dat wil zeggen van buiten de Bourgondische landen afkomstig.
Zo zijn in schatvondsten, destijds als appeltjes voor de dorst aan de bodem toevertrouwd, niet alleen eigen geld, maar o.m. ook Gelderse, Utrechtse en Luikse munten aangetroffen.
Hoewel het uitgangspunt goed was (geweest) en bijna twee eeuwen heeft gewerkt, betekende dit niet dat Bourgondisch geld niet aan waardevermindering onderhevig was. Worden in onze tijd versleten geldstukken door de Nederlandse Bank ingenomen en door andere vervangen, in die periode werden juist lichtere munten geslagen om de verschillen tussen afgesleten oude en nieuwe zo klein mogelijk te houden. Dit valt te verklaren uit het feit dat inname, omsmelten, aanmaak en het aandeel voor de vorst, samen zoveel kostte dat er geen of nauwelijks sprake kon zijn van gelijkblijvende koopkracht per munt. Dit verschijnsel is overigens ook nu bekend en wij zien dat ondermeer in het verdwijnen van onze cent. Het in omloop brengen is duurder dan de waarde die de munt in het betalingsverkeer heeft.
Het stelsel droeg daarmee evenwel reeds de kiem voor de eigen ondergang in zich mee, omdat het gehalte aan edelmetaal nu eenmaal de waardemeter was. Weliswaar namen de Bourgondiërs in het laatste kwart van de 15e eeuw maatregelen door het in circulatie brengen van een nieuwe gulden met een hogere intrinsieke waarde, doch deze kreeg al snel een drie maal te hoge koers door het in omloop blijven van slecht klein geld. Een geldsanering in 1489 doorgevoerd, ontwrichtte zelfs grotendeels het economisch leven en pas enkele jaren voor de eeuwwisseling keerden wat meer normale toestanden terug, toen nieuw geld in omloop werd gebracht. Maar niet alleen in, ook buiten het Bourgondische rijk bestonden problemen en werden verschijnselen waargenomen, die eveneens daling van de intrinsieke waarde tot gevolg hadden. Eén daarvan en een zeer hardnekkige bovendien, was het naslaan van gewilde muntsoorten door andere, niet daartoe gerechtigde munthuizen, in minderwaardige uitvoeringen. Eigenlijk kwam dit neer op fraude. En anders dan op ons papiergeld, waarop - zij het slechts met een loupe ontcijferbaar - te lezen staat: "Hij die muntspeciën of munt- of bankbiljetten namaakt of vervalscht met het

oogmerk om die muntspeciën of munt- of bankbiljetten als echt en onvervalst uit te geven of te doen uitgeven, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste negen jaren, Wetboek van Strafrecht artikel 208", kon een dergelijke waarschuwing met de toenmalige technieken nog niet worden gegeven. Trouwens, de vraag lijkt gerechtvaardigd of dit veel zou hebben uitgemaakt. Het gevolg was evenwel dat in vrijwel alle koop-, verkoop- en pachtovereenkomsten, akten van geldlening, enz., de bepaling werd opgenomen dat betaling, c.q.aflossing diende te geschieden in met name genoemde "valuta" onder toevoeging van de term "in goed en gangbaar geld", soms ook wel vervangen door "gepermitteerde penningen", wat wil zeggen in het betalingsverkeer toegestane muntsoorten. Die valuta waren dan - althans bij ons - doorgaans Karoli guldens of Hollands geld en dat zelfs nog in de 19e eeuw.
Dat handelaren en geldwisselaars echter niet over één nacht ijs gingen, blijkt wel uit de grote aantallen etuis met muntweegschaaltjes, die zich nog altijd in onze musea bevinden. Controle was immers alleen door weging mogelijk.

Met de Karolus gulden zijn wij echter al weer een heel eind in de tijd opgeschoven, want de munt ontleent zijn naam aan Karel V. Deze vorst, in vrouwelijke lijn gesproten uit het Bourgondische en in mannelijke lijn uit het Habsburgse Huis, die door erfenis, verovering en ontdekkingsreizen én door het gekozen worden tot Duits keizer grote gebieden beheerste, bestuurde een zodanig deel van de wereld dat men wel beweert dat de zon in zijn rijk nooit onderging.
Maar vóór Karel V al de Nederlandse gewesten onder zijn gezag had gebracht, met Gelre in 1543 als laatste, ging ieder van hen, ook met betrekking tot het muntwezen, zijn eigen gang. Dit gold tevens - om in onze eigen omgeving te blijven - voor het Prinsbisdom Luik, dat tot 1789 de eigen politiek heeft kunnen blijven volgen.
Wel werd er door de buurstaten met de Bourgondiërs en de Habsburgers rekening gehouden en werd de intrinsieke waarde, c.q. het muntgewicht aangepast. Eveneens werd ook de technische uitvoering grotendeels aan het Bourgondische voorbeeld ontleend, iets dat voor Luik verklaarbaar is, aangezien het Prinsbisdom na de verovering en onderwerping van Limburg en Gelre, geheel als enclave lag ingesloten.
Via wetgeving in de zogenoemde muntordonnancies werd getracht een stabiele muntpolitiek te voeren. Een zeer belangrijke ordonnancie was die van 1606, waarin o.m. werd bepaald dat de gewestelijke munthuizen voortaan (bijna) uitsluitend die munten zouden slaan, die voor de gehele Republiek geldig waren verklaard. Een aantal ateliers, met name in de noordoostelijke provincies,

zouden worden gesloten, welke echter ter compensatie van gederfde winsten, een jaarlijkse vergoeding van f 2000,00 zouden ontvangen. Hiermede werd bereikt dat de verscheidenheid aanzienlijk, doch niet volledig werd ingedamd. Bovendien werden de nodige artikelen gewijd aan de naleving van de ordonnancie zelf en de straffen op de overtreding daarvan gesteld. En hiermede was voor de Republiek de basis gelegd voor de monetaire politiek tot in de 18e eeuw toe.
Ondanks deze maatregelen lukte het echter niet aan de circulatie van vreemd geld een halt toe te roepen. Integendeel zelfs, want het hoogtepunt van de in omloop zijnde vreemde munten werd pas ruim na de uitvaardiging van de ordonnancie van 1606 bereikt. De Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden lieten daarom regelmatig waarschuwingen publiceren, wanneer de toevloed van vreemd geld de spuitgaten dreigde uit te lopen. Maar het was niet alleen de hoeveelheid die zorgen baarde. Ook het al of niet "goed" zijn speelde een rol en wij zien dat o.m. in het afgebeelde placaat van 1651, waarin de overheid waarschuwde tegen het in omloop zijn van valse en te lichte realen. Deze, geslagen in Zuid-Amerika, kwamen via Zuid-Europa ook bij ons terecht.

BEELDENAER

1 Ducaton: 3 - 3 - 0
De hertog, die dees munt begon
Leende, als il Duca, 't eerst zijn naam,
den Ducaton.

2. Zeeuwsche Rijksdaler: 2 - 12 - 0
De Zeeuwsche munt schroeft,
op zijn' wijz',
Meer zilver heeft ook hooger prijs.

3. Daler: 1 - 10 - 0
't Joachmsdal heeft, aan zijn munt
Als Daler, 't eerst diens naam vergunt

4. Gulden: a 20 stuivers
Nogt Goud, Florence's eermunt zijn,
Zij heet nu Gulden, of Florijn.

5. Schelling: a 6 stuivers
Holle munten golden wel,
Maar dees vlakken klonken schel

6. Duits:
Beeld en munt; zelfs heeft 't geluid
't minste muntjesn aangeduidt.

7. Goudgulden, of agt-en-twintig: 1-8-0
De Rhijnsche Gulde, hoog geroemd,
Werdt, om zijn waarde, ook goud genoemd

8. Dertiende-half, of 12 1/2 stuiver
Geeft ons de rijksmunt eens wat veel,
Men past het met zijn vierde deel.

9. Beste-half, a 5 1/2 stuiver
Dees klom zeker in waardij,
Kwam er slechts een stukjen bij.

10. Halve rijder: a 7 - 0 - 0
Neerlands munt schroeft, zonder fout
Ruiters op het blinkend goud.

11. Drie Gulden: 3 - 0 - 0
Zo 'r Bijbelboek 's lands steunzel zij
Dan blijft dees speer en hoed
steeds vrij.

12. Hollandsche rijksdaler: 2 - 10 - 9
Oud Holland sloeg, in munt gelijk
Eerst dalers, als in 't Duitsche rijk.

13. Vijf- en-twintig: 1 - 5 - 0
Hier toont en Spanjen en Brabant
Antwerpens muntslag, door haar hand

14. 2 Stuivers stuk
'Wapen, en de bischops kap,
Siert den Groninger flab.

15. Stuiver
Snuivend, als het vluchtig zand,
Rolt de steuver door de hand.

16. Dubbeltjen, a 2 stuivers
Eens zo veel maakt dubbel waard
Dat den dubblen stuiver baart.

17. Ducaat: 5 - 5 - 0
Goud en muntslag geeft den staat,
Als ik il Duca, den ducaat.

Te Amsterdam, bij J. BOUWER en de
Wed. J. Ratelband, op de Rooze Gragt,
Zuid-zijde, in de Bijbel-Drukkerije.

Om het volk en speciaal wisselaars en handelaren enig idee te geven wat wel en wat niet als gangbare muntsoorten kon worden beschouwd, verschenen er van tijd tot tijd gedrukte overzichten waarin afbeeldingen van de in omloop zijnde eigen en vreemde specie waren opgenomen en de koerswaarde die deze vertegenwoordigde. Dit systeem werd ook in de 17e en 18e eeuw nog gehanteerd.

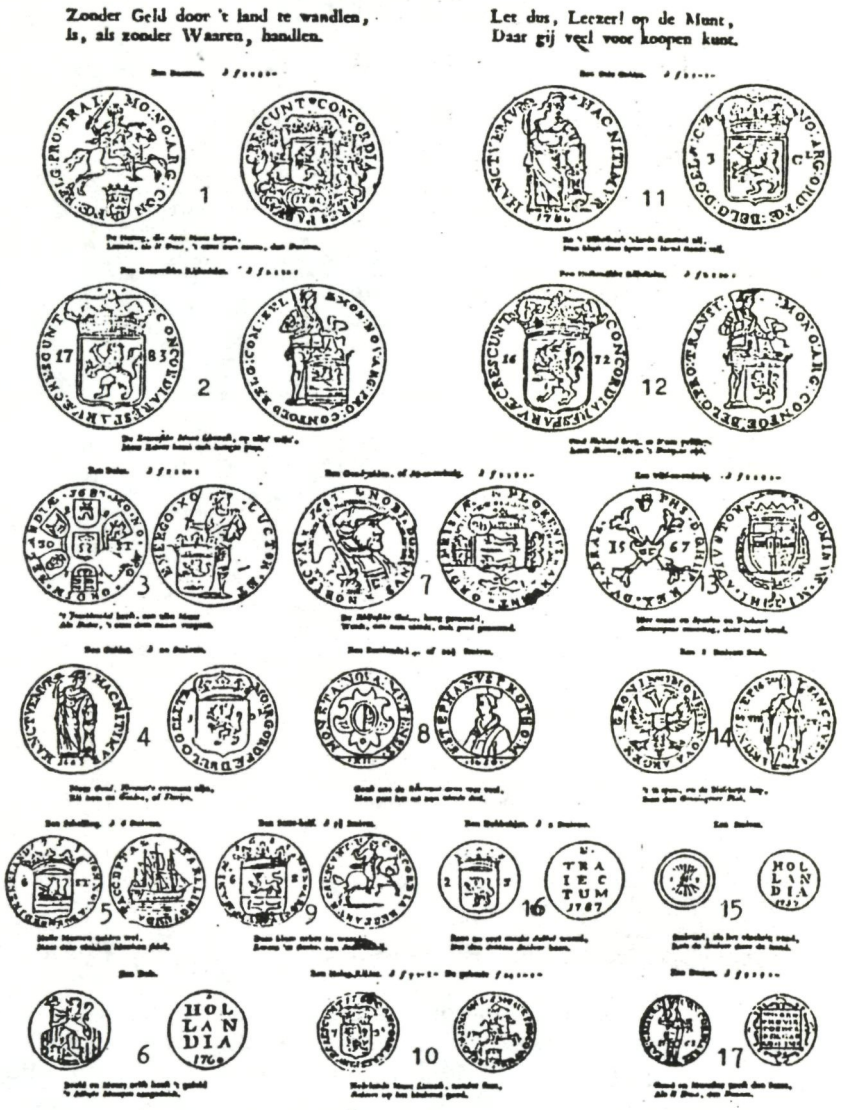

P L A C A E T.

De Staten Generael der Vereenichde Nederlandē/ Allen den genen die desen tegenwoordigen sullen sien ofte hooren lesen/ Saluyt. Doen te weten, Alsoo Wy in 't freekerlick bericht worden/ dat met tegenstaende Onse voorgaende Placcaten/ ende specialick vanden 27. October 1641. vier ende dertich/ in dese Geunieerde Provincien vele stucken ofte Realen van Achten worden ingevoert, die in Peru genaemt worden/ veel te licht van alloy/ ende daeromme in Sevillien van acht op vijf enckele Realen gestelt ende in Vizcayen van twaelf Realen in Coper op acht/ datter oock menichte valsch worden bevonden/ daer by dan noch comt/ dat de Geuniente de Peruanen uyt Sevillanen of Mexicanen/ niet en kan onderscheyden. Ende gemerckt het seecker is dat in gevolch van dien (by soo veerre by Ons daer tegens in tijts niet en wierde voorsien) alle de goede/ lichte ende valschr Realen van daer herwaerts over gebracht/ ende hier te Lande uytgesteeckten sullen worden tot noch meerder beschuerrinsse van d' Ingesetenen van dien/ als wel tot noch toe is geschiet. SOO IST, Dat Wy/ om soodanige beschuerrinsse ende schade voor te comen/ goet ende dienstich ghevonden hebben/ op nieuws voor Ryksoorn te verklaren/ gelijck wy wel expresselick mits desen voor Ryksoorn ende niet uyt-geslaeghen of ontlanckbaerlick verklaren/ generalick alle Stucken ofte Realen van Spagnien/ Mexico/ ende Peru/ van de meeste tot de minste toe/ van achten/ van veeren/ van twaen/ ende enckele/ 't zy dat die gebruyckt of te licht zijn/ geen uyt-gesondert/ Ten bieden van iet al eenige der selver meer uyt te bieden/ ofte te ontfangen/ op pene van de uytgeboden of ontfangen Stucken ofte Realen/ ende daer en boven noch van het vier vont vande waer de der selver/ volgende voorgaende Placcaten. Ghebiedende voorder een yeder die eenige der selver Stucken ofte Realen onder sich sal hebben/ de selve te brengen ter Wissel ofte ter Munte binnen den tijt van veertien dagen nae date deses/ of na dat hem de selve hier naer ter handen gekomen sullen zijn/ op pene als vooren/ houdende alle de voorsz Placcaten in alle haer leden als hier ghenoteerert ende begreepen/ alleen daer van uyt-ghesondert/ dat de voorsz Stucken ofte Realen by desen vermaent, hier te Lande wel mogen wacht/ ende als ryksoorn na behooren ter Munte ofte ter Wissel verhandelt mogen worden/ sonder daer over nyde boeten te vervallen/ Laetende alle Officieren van Justitie/ mitsgaders onse Generael meesters vande Munte/ op d' Overtreders van desen Placcaet scherp regard te nemen/ ende die sonder dilay ofte verstreck te calangeren nae behooren. Ende op dat niemandt hier van ignorantie en hebbe te pretenderen/ Soo ontbieden ende verseecken Wy de Heeren Staten/ Stadtholder/ Gecommitteerde Raden/ ofte Ghedeputeerde Staten vande Provincien respective van Gelderlandt ende Graeffschap Zutphen/ Hollandt ende West-Vrieslandt/ Zeelandt/ Utrecht/ Vrieslandt/ Over Yssel/ Stadt Groeningen ende Ommelanden de Hoven van Justitie/ ende Regeerders vande Steden ende ten platten Lande desen onsen Placcaete alom daer sulcx gewoon is gebaren te worden/ te doen afkondigen ende aen-placken/ mitsgaders de verkondinge van dien alle Maenden/ ofte ten minsten alle twee Maenden te doen vernieuwen/ op dat door middel van sulcx de naerkomingh van desen te beter in 't werck gebracht/ ende behouden soude mogen worden. Gegeven ende geteekenert ter Vergaderinge vande Hooch gemelte Heeren Staten Generael/ Inden Hage op den vijfsten den Februarij sestien hondert een ende vijftich. Was geparapheert/ Bouchorst, Vt. Onder stont/ Ter Dijdommantie vande selve. Ghecteekent/ N. Ruysch. Tsynde op 't Spatium ghedruckt het Cachet der selver Heeren Staten in rooden Wasche.

IN 'S GRAVEN-HAGE,
Bijde Weduwe, ende Erfgenamen van wijlen Willebrandt Iacobsz van Wouw, Ordinaris Druckers vande Hog: Mog: Heeren Staten Generael. Anno 1651.

Placaat uitgevaardigd door de Staten Generaal als waarschuwing tegen en omwisseling van in omloop zijnde valse Realen of stukken van achten welke zelfs in Mexico en Peru werden geslagen. 1651.

Budels geld of . . . . . vreemde valuta?

Keren wij nu terug tot ons uitgangspunt ofwel de titel van ons onderwerp: "Budels geld of . . . . . vreemde valuta?"
Daarin is de vraag vervat of Eindhoven en Budel over eigen muntstelsels beschikten, dan wel van elders afkomstige stelsels hanteerden. Wij dienen bij het oplossen van dit probleem enkele zaken in onze beschouwing te betrekken en wel:

a. Noch Eindhoven, noch Budel heeft in het verleden een eigen muntatelier bezeten en er is evenmin aantoonbaar dat andere munthuizen speciaal voor deze plaatsen munten zouden hebben geslagen;

b. Beide plaatsen maakten in de 15e en 16e eeuw deel uit van het hertogdom Brabant, ook al was dit aan "vreemde" vorsten onderhorig. (2)
Het ligt derhalve voor de hand dat de gangbare munteenheden vooral uit het hertogelijk atelier te Leuven afkomstig zullen zijn geweest. Maar wij mogen daarbij niet uit het oog verliezen dat ook munten uit omringende en zeker uit het aan Budels grenzen eindigende Prinsbisdom Luik, evengoed aan het betalingsverkeer heeft deelgenomen;

c. Verder dat na het in bezit nemen van Brabant door de Bourgondiers er in wezen niet zoveel veranderde. Wel kwamen er nieuwe, grotere munten in omloop, maar de kleine waarden bleven bestaan en ook die van "vreemde" oorsprong (Luik e.a.) bleven in circulatie;

d. Voorts tekenden Budels armmeesters hun boeking aan in het jaar 1646 en daarmee ongeveer twee jaren voor de 80-jarige oorlog tegen Spanje werd beëindigd. De macht van de Republiek was sedert 1629, na de stratetisch hoogstaande prestatie van Fredrik Hendrik waarbij 's-Hertogenbosch in Staatse handen viel, in ieder geval wat oostelijk Brabant betrof, definitief gevestigd. Aan te nemen valt dus dat sinds dat tijdstip ook hier meer en meer het Hollands geld in gebruik gekomen zal zijn.

Een onderzoek in de Eindhovense borgemeestersrekeningen van 1645-1647 heeft in ieder geval niet aan het licht gebracht dat daar in de genoemde jaren andere valuta bij het opmaken van de rekeningen als rekeneenheid zijn gebruikt. Wel maken de posten in 1645 en 1647 gewag van de betaling van 14 gulden 's jaars aan de armen van Budel voor een pacht. Duidelijk lijkt dit te wijzen

op een perceel grond dat Budels armbestuur in eigendom bezat. Indirect valt er op te maken dat er over deze betalingen onenigheid heeft bestaan en dit zou kunnen verklaren:

a. waarom te Budel in 1646 twee pachten, samen 28 gulden (2 x 14,00) opbrachten en
b. waarom juist de Eindhovense rekening van 1646 aan de serie ontbreekt.

Mogelijk dat deze in verband met een dergelijk geschil ter controle aan de Nassause Domeinraad is gezonden en vandaar niet is teruggekeerd.

De Hamonter stadsrekeningen, die in het vierde kwart van de zeventiende eeuw een aanvang nemen, maken geen gewag van de toevoeging "Luiks- of Hollands geld" of van welk ander ook. Maar dit ligt voor de hand, aangezien Hamont van het Prinsbisdom Luik deel uitmaakte en het Luikse geld daar dus het officiële was.
De enkele armenboeken, die het gehele oud-archief van Luyksgestel uit maken - eveneens een grensgemeente en zelfs een allodiaal goed van de graven van Loon, wier bezittingen in handen van de Luikse bisschoppen waren overgegaan - reppen evenmin over gangbare valuta.
Dit geldt ook voor de aan Luyksgestel grenzende buurgemeente Bergeyk, doch daar betreft het achttiende eeuwse bescheiden, zodat de situatie al weer geheel anders kan liggen.

Al met al ziet het er dus somber uit wanneer wij een onomstotelijk bewijs willen reconstrueren met betrekking tot het geld dat in het midden van de zeventiende eeuw in Budel gangbaar was.

Hoe raken wij uit de impasse?

Theoretisch zijn er nu twee mogelijke oplossingen denkbaar, n.l.:

a. In Eindhoven werd nog met Brabants geld gerekend, in welke geval in Budel het Luikse in gebruik was;
   of:
b. In Eindhoven kende men reeds officieel het Hollandse geld als betaalmiddel. Dan volgt daaruit dat voor Budel of het Brabantse, of het Luikse geld als inheems werd beschouwd. Maar dan nog moet er een keuze uit deze twee worden gemaakt.

De mogelijkheid die nu open staat om klaarheid in de kwestie te brengen is na te gaan of er op basis van koersverschillen iets te bereiken valt. Wij zagen immers reeds dat de waarde van de munten geen stabiel karakter droeg. Dit impliceert dat er een omrekening plaats moe(s)t kunnen vinden om de ene muntwaarde in een

andere uit te drukken. De Budelse armmeesters zelf gaven ons reeds het voorbeeld toen zij de opbrengst van de pacht als volgt noteerden:
"Ontfangen van de borgemeesters van Eyndoeven twee pachten is acht en twintych guld(en) Eyndoevens geelt, beloept naer onsen Buelsen geelde 43 guld(en) ende 5 st(uyvers)".

Deze twee waarden kunnen nu als een vergelijking worden uitgewerkt, n.l. in stuivers (28x20)E : 43x20+5)B = 560E : 865B. Wie zich zijn schooljaren nog in herinnering weet te brengen zal snel proberen te vereenvoudigen en komt dan tot 112 E : 173 B. Maar dat is geen gegeven om mee aan het hoofdrekenen te gaan. Wij mogen dan ook wel de nodige achting aan de dag leggen voor de rekenkunst van Budels armmeesters, die met dergelijk cijfermateriaal hun boekhouding voerden. Doch wij komen daar aanstonds nog op terug.
Eerst kijken wij naar de Budelse borgemeestersrekeningen van 1736 en volgende jaren en zien dan dat in 1736 de gangbare munteenheid de Luikse was. Immers, als aanhef tot de rekening schreven de borgemeesters:
". . . . . des gemeynts huyshoudinge voor den jaere ingegaen den eersten January en geexpireerd den lesten December seventhien hondert ses en dartigh, wordende deze reekkenningh gedaen in guldens van twintigh Luykse stuyvers of een quart rijcxdaelder", waarbij aangetekend dient te worden dat toen in de Republiek der Vereenigde Nederlanden en de Generaliteitslanden het Hollandse geld definitief en officeel was. De op te stellen vergelijking is dan:
1/4 rijksdaalder Hollands : 1 gulden Luiks = 1 rd. H. : 4 g. L.
Maken wij hier stuivers van dan krijgen wij: 50H : 80 L, zodat Hollands geld zich tot Luiks verhield als 5:8.
Dit gold ook voor de boekingen zelf, waarvan een o.a. vermeldde voor de levering van 50,5 pond lood, zes gulden - 6 stuivers en vier penningen Hollands = 10 - 2 - 0 (10 guld. - 2 stuivers - 0 penn.) Luiks.
Probeert U het zelf maar eens na te rekenen, waarbij U er wel aan moet denken dat een stuiver zestien penningen telde.
In het daarop volgende jaar werd het salaris van de drossaard als volgt geboekt:
"Betaelt aan den WelEdele Gestr(enge) heer en M(eester) Francois Lormien, drossaert der Baronie ende Landen van Cranendonq, etc., de somme van hondert en veertig (gul(den) Hol(lands) voor zijn tractement . . . . dus Luyks volgens q(uitan)tie 224 - 0 - 0. Ook in dit geval vinden wij dezelfde verhouding van 5 : 8.

Hoewel reeds kort daarna en wel in 1740 de zaken precies waren omgedraaid en ook in Budel het Hollandse geld officieel van kracht bleek te zijn, bleven de borgemeesters de Luikse valuta trouw. Vanaf dat tijdstip boekten zij de omschrijvingen van de posten in Luiks en de telkolom in Hollands geld. Voor het laatst troffen wij deze handelwijze in de rekening van het jaar 1743 aan, waarbij een enkel voorbeeld laat zien dat de verhouding toen nog steeds onveranderd was.
"Betaelt aen Gerrit van Eijk agtien g(ulden) twaalf st(uyver)s Luyks voor leverantie van planken tot de voors(chreven) schuur en schop bij quitantie, dus Holl(ands) 11 - 12 - 8. Als vergelijking derhalve 18-12-0 L: 11-12-8 H. = 372 L : 232,5 H. De grootste gemene deler van deze getallen is 46,5 en wanneer wij nu de bedragen in stuivers daardoor delen, komen wij weer op de bekende verhouding 8 : 5. Dat de cijfers hier verwisseld zijn is een gevolg van de omgekeerde volgorde van de boekingen.

Vooralsnog lukt het niet voor het jaar 1710 zo'n vergelijking op te stellen, omdat in de rekening van dat jaar geen andere geldsoorten worden vermeld. Het ligt evenwel voor de hand te veronderstellen dat wat in 1736 gold, ook in de jaren daaraan voorafgaande van kracht zal zijn geweest. Ergo dat er dus ook in 1710 Luiks geld in omloop zal zijn geweest. Mogelijk zelfs al wel langer en dit gelet op de politieke situatie waarin Luik verkeerde. Bovendien is de mens vaak ook van nature een behoudend schepsel. Zolang het tegendeel dan ook niet bewezen is, moeten wij er welhaast van uitgaan dat de armmeesters anno 1646 eveneens Luiks geld als rekeneenheid hanteerden. Zelfs wanneer wij er van uitgaan dat er in een kleine eeuw heel wat kan veranderen, dan nog lijkt het onwaarschijnlijk dat er een koersverschil van meer dan 40 % in zulk een tijdsbestek zou zijn opgetreden.

De voor de hand liggende oplossing.

Het archief van notaris Veusens dat zich in 1911 nog in het Rijksarchief te Maastricht bevond en thans berust in het Gemeentearchief in die zelfde plaats, bevat een staat van omrekening van verschillende valuta, genaamd: "Reductie van gelde". In deze staat treffen wij een aantal rekenvoorbeelden aan uit ca. 1702, waarvan voor ons van belang zijn:
a. De herleiding van Hollands geld in licht geld;
b. de herleiding van licht geld in Brabants geld;

Passen wij deze voorbeelden toe op de post uit de armenrekening van Budel uit 1646, dan krijgen wij het volgende. (3).

Van 560 stuivers Hollands kunnen wij licht geld maken door bij dit bedrag de helft ervan en van die helft nog eens 1/5 deel bij elkaar op te tellen, dus

	560
1/2 x 560 =	280
1/5 x 280 =	56
	---
	896 stuivers licht geld

Van 896 stuivers licht geld maken wij Brabants als volgt:
Van de helft = 448 neemt men 1/5 en telt dit bij de helft op, dus

	448
1/5 x 448 =	89 3/5
	------
	537 3/5 stuivers Brabants geld.

Wanneer wij nu bedenken dat de omrekening van diezelfde 28 gulden of 560 stuivers in Budels geld 865 stuivers opleverde, dan verhield Brabants zich tot Budels geld als 537 3/5 : 865.
Dit verschil is veel te groot om te kunnen zeggen dat beide bedragen in stuivers aan elkaar gelijk konden zijn.
De slotconclusie kan dan ook gemakkelijk worden gemaakt.
Eindhovens is Hollands.
Hollands is bekend en Brabants is bekend. De enige onbekende grootheid is het Luiks en dus moet er van Luiks geld sprake zijn (geweest).
Voor alle zekerheid echter nog dit. Wij troffen geen omrekening van licht naar Luiks of omgekeerd aan en dus blijft het vorenstaande een hypothese.
Laten wij het daarom maar een aan zekerheid grenzende waarschijnlijk noemen.

Bronnen:
Borgemeestersrekeningen van Budel, Eindhoven, Hamont en Bergeyk;
Armenrekeningen van Budel en Luyksgestel;

Literatuur:
Klinkende munt. Bert van Beek e.a., Elsevier 1985;
De Nederlandse munten. Dr. H. Enno van Gelder, Spectrum 1965
Munten in muntvondsten, Dr. H. Enno van Gelder en Drs. Joh. S. Boersman, Fibula 1967;
Het geldwezen der Oostenrijkse Nederlanden, Dr. V. Janssens, Paleis der Academiën, Brussel, 1957;

Herleiding van verscheidene geldsoorten van plusminus 1702, in Maasgouw nr. 33 (1911) (met dank aan de stadsbibliothecaris van Maastricht);

Illustraties:
18e eeuwse beeldenaar. (Met dank aan gemeentearchivaris van
Placaat 1651. Streekarchivariaat Peelland;

Noten:
1. Tot 1972 werd in Engeland nog steeds deze verdeling gevolgd. Het Pond-Sterling was verdeeld in 20 shilling (solidi).
   De Shilling was verdeeld in 12 pence (afgekort met d van denarius) = penning;
2. De hertogen van Brabant waren aanvankelijk de vroegere graven van Leuven;
3. Weliswaar bestaan er meedere overzichten van waardeverhoudingen van verschillende muntsoorten, doch deze worden in de bewuste rekeningen niet gebruikt, zodat zij voor omrekening niet in aanmerking kunnen komen.

H. Boks

"PAFFERKES"

Een ietwat vreemde titel niet, maar dat bent U misschien wel gewend van mij.
Waar het hier om gaat zijn klappertjes, die vroeger en ook nu nog door de kinderen worden gebruikt in schietgeweertjes. Het is een beetje slagas, tussen twee papiertjes geplakt, dat door een slag erop ontploft.

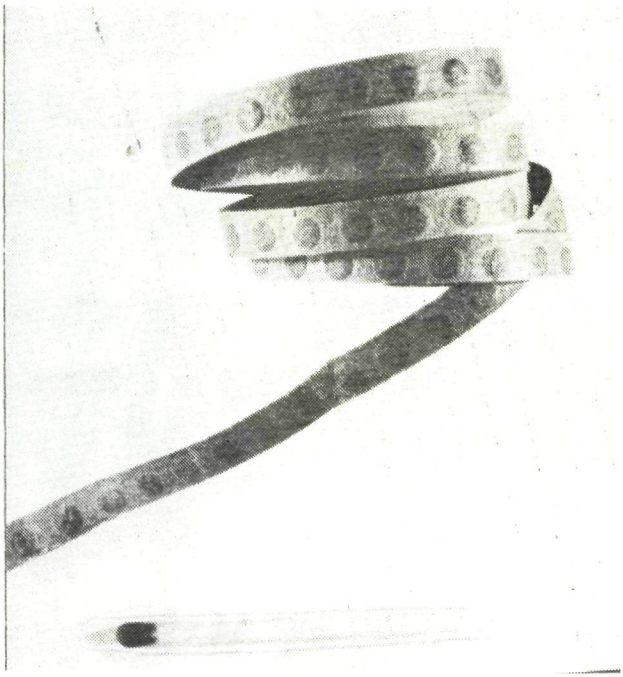

"Pafferkes"

In ons heemgebied (vooral Budel, Schoot, Dorplein, Gastel en Soerendonk) gebruikt men hiervoor het bovengenoemde woord: "pafferkes".
In het Nederlands heten het knallertjes of ook wel net als in het Duits amorcen, wat is afgeleid van het Franse amorce, dat slaghoedje of slaglading betekent.
Verder gebruikt men ook wel namen als "ponnekes", vooral in België en "petungskes" in Weert en omgeving.

Waar komt ons woord "pafferkes" nu vandaan?
Heel toevallig kwam ik hierachter nl bij het lezen over het ont-

staan en de geschiedenis van de eerste Budelse voetbalclub S.S.S. (Sport Staalt Spieren). Dit alles werd opgetekend door, wie ook anders, Sjoek Verhees (zie ook Aa-kroniek jrg. 6, nr. 1, 1987). S.S.S. was dus de voorganger van het huidige "Budel", voorheen B.S.V., opgericht in 1929.
In de jaren 1920 tot 1922 speelde S.S.S. in competitieverband in de eerste klasse van de voetbalbond onder supervisie van de R.K.F. (Rooms Katholieke Federatie) o.a. tegen Venlo, Bleierheide, Maastricht, Chevrèmont, Sittard, Valkenburg, Roermond, Helmond, Weert en Valkenswaard.
Bij een van de tegenstanders, Bleierheide, liep een speler rond van uitzonderlijke klasse, genaamd "Lennet" Paffen. Een toepasselijke naam want hij kon o.a. "paffen", wat dus wil zeggen dat hij een oerhard schot in de benen had. In die tijd speelde men nog met de echte zware gestikte leren ballen, die bij een hard schot ook werkelijk een paffend, zoevend geluid maakten, ongeveer eenzelfde geluid als de ontploffende knallertjes die in die dagen op de markt kwamen.

Lennet Paffen

De jeugd in Budel werd er door geïnspireerd om voor deze knallertjes een nieuwe naam te bedenken nl. naar de voetballer met het harde schot: "paffers" of het verkleinwoord "pafferkes". Zo zie je maar hoe een plaatselijk zelfstandig naamwoord kan ontstaan.
Inderdaad is het zo dat enkel in Budel en zeer naaste omgeving het woord "paffers" of "paffertjes" gebezigd wordt.
Wie was deze Leonard of "Lennet" Paffen?
Via het gemeentearchief Kerkrade kreeg ik de volgende informatie: Hij was een legendarische middenvoor en bekend in heel Limburg. Hij was bij zijn tegenstanders vooral gevreesd om zijn grote snelheid, oerhard en zuiver schot.
Hij werd geboren op 4-5-1898 in Kerkrade (Klein-Nulland), waar hij steeds gewoond heeft. Met uitzondering van een competitie, waarin hij voor MVV uit Maastricht uitkwam bleef hij steeds zijn club "Sparta" trouw, ondanks vele aanbiedingen om elders te gaan spelen. "Sparta" was de plaatselijke voetbalclub van Bleierheide.
In het dagelijks leven was hij mijnwerker (machinist) bij de mijn Juliana te Eygelshoven. Zijn bijnaam was de "rooie Paffen". In het tijdschrift 'De Mijn' verscheen, toen "Lennet" met pensioen ging zelfs een artikel over deze legendarische midvoor.

Enkele voorvallen, in Kerkrade en omgeving bij de ouderen nog zeker bekend, die getuigen van zijn oerharde schot zijn: Bij een wedstrijd tegen een club van Regensburg geraakte de keeper van deze club bewusteloos door een schot van "Lennet". Een andere keer ging een schot langs de goal en trof een jongetje tegen het hoofd, gevolg: bewusteloos. Het tekent Paffen dat hij dit jongetje (leeft nu nog in Kerkrade) meende te moeten genoegdoening geven door hem enige zondagen een zakje snoep uit zijn winkeltje te geven. "Lennet" was verder een bescheiden persoon, die nooit ruw speelde. Hij stierf op 1-7-1979.

Zo ziet U dus hoe Lennet Paffen in onze omgeving voortleefd in het woord "paffers" of "pafferkes".

Bronnen:

1. Aantekeningen van J. Verhees;
2. Gegevens van het gemeentearchief van Kerkrade, J. Driessen;
3. "Lennet" Paffen legendarische middenvoor, artikel uit het tijdschrift "De Mijn", juli 1958.

H. Jaspers

"BUDELSE LITERATUUR"

In het verleden werden er talloze liedjes en gedichten gemaakt. Vele van die liedjes, gedichten etcetera waren niet plaatsgebonden, sommige echter waren dat wel.
Van Anneke Vlassak-Fransen, wonende Nieuwedijk 19, tekende ik een lied en een gedicht op handelende over Budel.
Zij heeft al vanaf haar jeugd allerlei liedjes opgeschreven in haar schrift, die ze bovendien bijna allemaal van buiten kent.
Het hierna volgende lied en gedicht stonden niet in haar schrift, maar zonder haperen kon ze ze toch opschrijven.

A. "Christus Koning voor altijd"

Ongetwijfeld zullen alle ouderen zich dit nog herinneren. Het werd altijd gezongen op het einde van de Sacramentsprocessie op de Sacramentsdag (de plechtige herdenking van de instelling van het H. Sacrament des Altaars). Deze processie trok altijd door het dorp op de 2e donderdag na Pinksteren. In dit verband gaat het te ver om hier dieper op in te gaan (misschien voelt zich iemand aangesproken). De processie eindigde dan bij het H. Hartbeeld. Dit stond in de voortuin van de pastorie en is gemaakt door beeldhouwer J. Custers. Met de komst van de weg naar de Duitse wijk is het beeld verplaatst naar de voortuin van het zusterkloos-ter, waar het nu nog staat.

Het H. Hartbeeld in 1930

Als afsluiting van de processie zong men dan onderstaand lied op een bekende wijs. Het 1ste couplet en het refrein waren speciaal voor Budel gemaakt, waarschijnlijk door meester Winkelmolen, maar dat staat niet vast.
Men moet dit niet verwarren met de jaarlijkse H. Harthulde, die ook jaarlijks voor het H. Hartbeeld plaatsvond en waarbij men onder andere zong "Aan Christus Koning", "Aan U o Koning der Eeuwen".
Ik laat hieronder het lied volgen en hoop dat het ook nog eens bij gelegenheid in de Budelse kerken gezonden wordt.

Wijze: Lieve Moeder van den Heer

Het volk van Budel oud en vroom
Blijft U immer toebehoren,
Wat van Noord of Zuid ook koom
Het oud geloven gaat niet verloren,
Refrein: Christus Koning voor altijd
Blijft U Budel toegewijd.

't heeft reeds 't wijde wereld rond
En herscheppend overklonken,
't woord door Pius'mond verkond
En Uw kind'ren vreugdedronken,
Refrein: Christus Koning voor altijd
Blijft U Budel toegewijd.

Neen, dat loflied zwijgt niet meer
Tot aan 's werelds verste palen,
Zullen met de Hemels heer
Al uw kind'ren luid herhalen,
Refrein: Christus Koning voor altijd
Blijft U Budel toegewijd.

Wij als kinderen zongen hier vroeger een andere versie van, die de meesten misschien nog wel beter kennen:

Moeder onze kraai is dood
Hij is van z'n stokje gevallen,
Hij heeft gebroken z'n linkerpoot
Moeder onze kraai is dood.

B. "Protest tegen de hondebelasting"

Het tweede wat ik uit haar mond optekende is een gedicht dat volgens haar heeft gestaan in de Huisvriend. De Huisvriend verscheen als Nieuws- en Advertentieblad voor Budel, Soerendonk en Maarheeze in de 30er jaren. Het was een soort protest tegen de, door de gemeente ingevoerde, hondebelasting in de crisistijd van de 30er jaren. De gemeente probeerde natuurlijk ook op alle mogelijke manieren aan geld te komen, maar de twee guldens die genoemd worden waren natuurlijk een heel bedrag voor de mensen in die tijd, waarvan er velen geen werk hadden en voor een schamel bedrag naar de werkverschaffing gingen.
In de 3 jaargangen van de Huisvriend die ik nog heb kon ik het gedicht niet terug vinden, maar wel een aantekening over de hondebelasting. In het nummer van 26 februari 1937 staat geschreven, dat de belasting f 2,50 voor vastliggende en f 5,00 voor loslopende honden bedraagt. Waarschijnlijk is de belasting al een jaar eerder ingevoerd, maar die jaargang van de Huisvriend ontbreekt tot op heden.
Het gedicht was ondertekend door Pietje Douw, die indertijd woonde, in een reeds lang afgebroken huis, aan de Maarheezerweg zo ongeveer tegenover Compen, daar waar het Heiligstraatje op de Maarheezerweg uitkomt.

Het gedicht:

In Budel heeft men nu gevonden
Uitkomst in de crisisnood,
Om de belasting te verhogen
Van alle honden klein en groot.

Vele van die trouwe wachters
Worden nu van kant gedaan,
Want twee guldentjes belasting
Heus het zit er niet meer aan.

Geloof me geachte vroede vaderen
Daar zijt ge niets mee vooruit gegaan,
Al zijn er nu nog zo veel honden
De helft ervan gaat naar de maan.

En als zo'n hond ligt stuip te trekken
Is het of zijn brekend oog nog vraagt,
Moet ik dood voor de belasting
Mijn dood eist de gemeenteraad.

Indien er nog meer mensen zijn die dergelijke liedjes, gedichten etc. kennen en die betrekking hebben op een van onze dorpen uit ons heemgebied, neem dan eens contact op met mij (tel. 04958 - 4806) of met een van de andere redactieleden.

H. Jaspers

STRAATNAMEN (XVII)

Maarheeze

Kerkstraat. In deze vierde bijdrage betreffende de bewoningsgeschiedenis van de Kerkstraat in Maarheeze stel ik drie huizen aan de orde. (1). Drie boerderijen, die weinig met elkaar gemeen hadden kwamen vijftig jaar geleden in hetzelfde hoofdstuk van de lokale geschiedenis terecht. Dat hoofdstuk had als centrale thema de aanleg van de nieuwe Rijksweg dwars door de kom van Maarheeze. Deze drie boerderijen (twee daarvan waren cafe) moesten hiervoor het veld ruimen. De twee huidige panden Kerkstraat 1-3 en 2 kwamen ervoor in de plaats. Voordat ik de drie panden afzonderlijk behandel, probeer ik eerst een schets te geven van de (voor)geschiedenis van de aanleg van de nieuwe Rijksweg.

Het is goed ons van tevoren te realiseren dat het oorspronkelijke traject van de Rijksweg gevormd werd door de huidig Moonslaan en Oranje Nassaulaan. Ook deze 'oude Rijksweg' liep dus al dwars door Maarheeze. In 1852 werd de weg op kosten van het Rijk met grind tussen Eindhoven en de Limburgse grens aangelegd. (2)
De problemen met deze oude Rijksweg blijken onder meer uit bewaarde correspondentie uit 1926 (3). Zowel Burgemeester en Wethouders van Maarheeze en van Budel als de wegencommissie van de A.N.W.B.-K.N.A.C. wezen de Minister van Waterstaat in dat jaar op de zeer slechte en gevaarlijke toestand waarin de weg verkeerde. De weg zat vol met gaten en kuilen en voertuigen moesten zigzaggend over de weg rijden om deze te ontwijken. Dat leverde gevaarlijke verkeerssituaties op en ongelukken bleven dan ook niet uit. In 1927 werd de weg waarschijnlijk verbeterd (4). Bracht de oude Rijksweg al de nodige problemen teweeg, de komst van een nieuwe schiep schijnbaar alleen maar extra ontevredenheid.
De aanleg van die nieuwe Rijksweg 68 Eindhoven-Weert-Horn-Roermond vond plaats in het kader van het Rijkswegenplan 1932 Daarin werd onder meer besloten de Rijksweg bij Maarheeze te verleggen 'ten einde het mogelijk te maken voor hen, die niet te Maarheeze zelve moeten zijn, de bebouwde kom snel en veilig te omgaan' (5). Het college van B. en W. van Maarheeze had hiertegen echter ernstige bezwaren en schreef naar aanleiding van de ontvangen plannen op 15 juli 1932 rechtstreeks aan de Minister van Waterstaat: 'De situatieteekening geeft echter duidelijk aan, dat de kom niet wordt omgaan, doch dat het nieuwe weggedeelte juist dwars door dat gedeelte der bebouwde kom breekt, hetwelk

het dichtst is bebouwd en dan nog op een punt, gelegen op circa 100 m. van het bestaande gevaarlijke kruispunt aan de ene zijde en op ongeveer gelijken afstand van een niet ongevaarlijke bocht

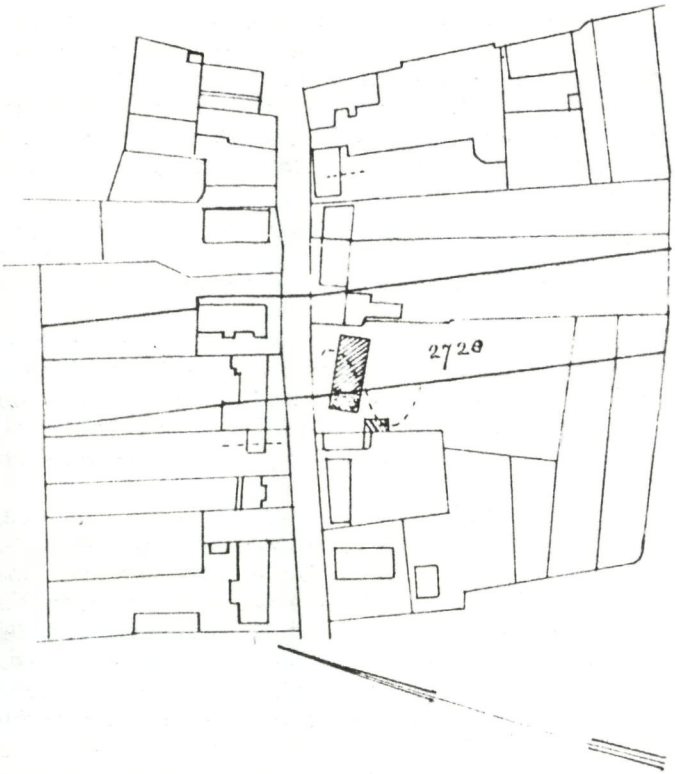

Situatietekening van de kruising Rijksweg-Kerkstraat (gearceerd: pand Winters), 1934.

aan de andere zijde, zoodat op een afstand van ongeveer 200 M. in de toekomst 3 gevaarlijke verkeerspunten zullen zijn die 4 maal daags door zeer vele schoolkinderen, waaronder alle kinderen der kleuterschool, moeten worden gepasseerd en minstens 2 maal daags door vele kerkgangers. De veiligheid van het verkeer ter plaatse wordt dus zeer bedenkelijk.' (6). Achteraf blijkt, hoe goed het Maarheezer college indertijd het gevaar van de weg reeds zag. B. en W. stelden de Minister voor de bestaande Rijksweg (nu Moonslaan-Oranje Nassaulaan) indien mogelijk om te bouwen in de geest van het ontworpen nieuwe weggedeelte. De voordelen (minder gronden aan te kopen, goedkoper. lagere

onderhoudskosten) wogen volgens haar zeker op tegen de nadelen (meer gebouwen moesten worden onteigend). 'Bovendien zullen diverse bewoners aan den bestaande weg, wiens zaken en bestaan in hoofdzaak afhangen van het reizend publiek zich niet benadeeld zien', zo besloot het college haar brief. De commissie van het Streekplan Zuidoost Noord-Brabant was het met het gemeentebestuur van Maarheeze eens. Naast de gevaarlijke situatie die zou ontstaan had de commissie nog andere bezwaren: 'In streekplanverband wekt het verbazing, dat met zooveel spoed een kostbare omlegging wordt aangevat, terwijl talrijke andere urgente wegverbeteringen achterwege blijven'. De commissie maakt tenslotte aan de hand van een verkeerstelling duidelijk dat de verkeersintensiteit in Maarheeze een geheel nieuwe weg overbodig maakt (7). Het 'Streekplan' ontwierp een nieuw trace waarmee het college van Maarheeze volkomen accoord was (8). Van dit trace heb ik nog geen beschrijving kunnen achterhalen, maar waarschijnlijk gaat het om de aanpassing en verbetering van de bestaande Rijksweg. Via allerlei lobby-werk probeerde de gemeente Maarheeze ondertussen het tij te keren. Zij schreef onder andere aan de Commissaris van de Koningin in Noord-Brabant 'dat bij kennis der locale verhoudingen de bedoelde wegomlegging nooit zou zijn voorgesteld. Wat blijkens de "Zakelijke beschrijving" door de omlegging wordt beoogd n.m. de bebouwde kom snel en veilig te omgaan, wordt juist het allerminst bereikt. (9). Ook aan A.N. Fleskens te Geldrop, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal werd gevraagd zijn 'invloed bij de betrokken autoriteiten te willen aanwenden'. (10).
Op 20 april 1933 werden in Maarheeze door een speciale door Gedeputeerde Stanten benoemde commissie de bezwaren tegen de voorgenomen onteigeningen aangehoord.

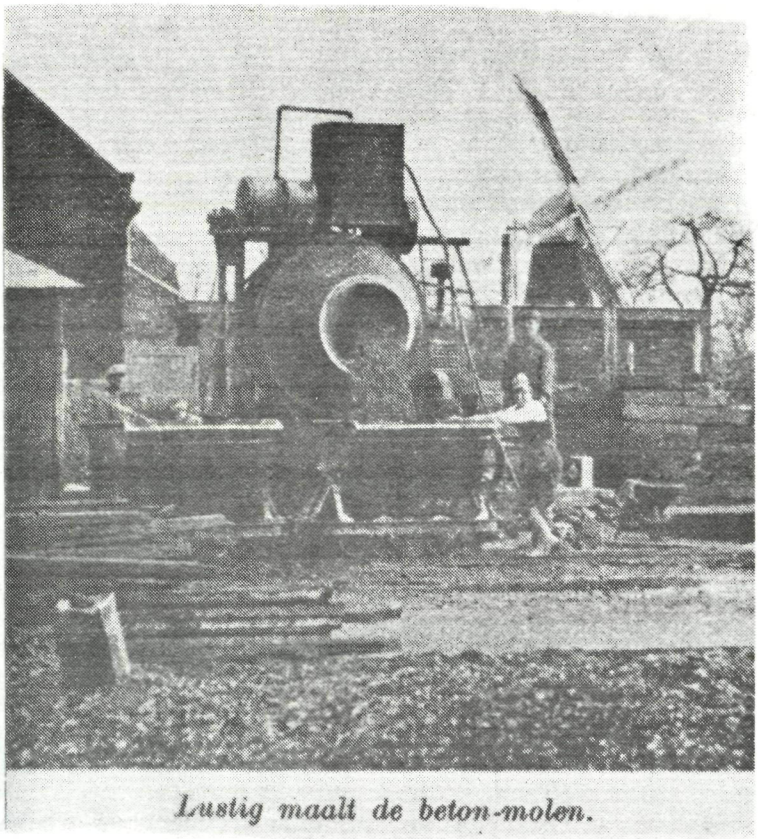

De werkzaamheden bij de aanleg van de nieuwe Rijksweg, links het pand van Dings, 1937.

Veertien betroffenen maakten bezwaar tegen de onvoldoende vergoeding voor de schade die zou worden toegebracht aan hun percelen door de voorgenomen verlegging van de Rijksweg.
'Indien omtrent het bedrag der schadeloosstelling met de rechthebbenden geen overeenstemming kan worden bereikt, zal de rechter daarover te zijner tijd beslissen.' schreef de commissie in haar advies aan de Minister (11). Om de onteigening 'voortgang te doen hebben' waren de gronden 'welke zoo noodig zullen moeten worden onteigend' bij Koninklijk Besluit aangewezen. Maar de 'uitvoering van de werken en de wijze waarop zij zal plaatsvinden' zou pas gebeuren wanneer de noodzaak van de weg verlegging in verband met de toename van het verkeer duidelijk

was gebleken, zo schreef het Ministerie van Waterstaat aan Burgemeester De Klerk van Maarheeze (12). Hiermee werd waarschijnlijk een soort open deur ingetrapt, want als we de gemeentelijke jaarverslagen moeten geloven, waren de wegen zeer druk 'o.a. de verkeersweg Eindhoven-Roermond' (13). Rijkswaterstaat stuurde in januari 1934 het bij dit artikel afgedrukte kaartje van de aangekochte en nog aan te kopen gronden op de kruising.
met de provinciale weg naar Budel (14). Hierop is duidelijk te zien welke gebouwen in de Kerkstraat moesten wijken voor de nieuwe weg: aan de Noordzijde de panden van Van der Putten en Mooren, aan de overzijde de 'schuur' van Dings en het huis van Winters (15). Ondertussen werd in 1935 de huidige Stationsstraat omgebouwd van een klinkerweg in een keibestrating met wederzijdse bermbestratingen (16). Alle genoemde panden werden gesloopt, alleen Mooren en Winters bouwden vlak naast de nieuwe weg nieuwe huizen, die zij in 1935 betrokken. Toen de oude panden waren gesloopt kon de aanleg van de nieuwe Rijksweg beginnen. Bij de aanleg werd onder gebruik gemaakt van een grote betonmolen en een spoorlijntje met kipkarretjes (zie foto). Toen de laatste bezwaren tegen de onteigeningen waren weggenomen, werd de lijst met onteigende percelen gepubliceerd in de Nederlandsche Staatscourant van 4 november 1937, no. 213 (17). De oude Rijksweg werd in 1939 door de gemeente Maarheeze van het Rijk aangekocht (18).

Zoals we al zagen vielen drie huizen aan de Kerkstraat in de onteigening voor de nieuwe Rijksweg. Eén van die drie huizen was dat van de familie Van der Putten. Van dit huis zijn weinig gegevens bekend. Toch wil ik enige gegevens hiervan vermelden. Het huis was, zoals de meeste gebouwen in die tijd een boerderij.

Frans en Driek van der Putten vlak voor hun huis. Op de achtergrond is nog net het oude raadhuis zichtbaar, foto rond 1930.

Net als haar vier 'buren' in de richting van het oude kruispunt stond deze boerderij met de korte kant aan de straat. In deze vorm treffen we op deze plaats (De Kampen Sectie A nr. 365) in 1832 al een gebouw aan, in het bezit van de weduwe van Willem van Siggelen (19). Via de familie relaties Van Zeggelen-R(e)ijnders en Rampen-Rijnders was in 1872 uiteindelijk landbouwer Antonius Rampen (1826-1901) eigenaar van het huis. Zijn vrouw Anna Catharina Rijnders (1827) overleed in 1876) en ook zoon Hendrikus (1869-1896) en dochter Hendrika Antonetta (1872-1884) stiervèn op jonge leeftijd. Ook woonde Wilhelmina Rijnders (1823), zus van genoemde Anna Catharina in huis tot haar dood in 1886.
In 1900 treffen we dan ook Antonius Rampen alleen aan in het huis. Hij heeft een dienstbode, die (toevallig?) Elisabeth van der Putten heet, want na de dood van Rampen in 1901 werd het huis gekocht door Frans van der Putten (1860). Hij betrok het boerderijtje (dan Kerkstraat 21) met zijn broers Jan Baptist (1855), Driek (1863) en zus Thea (1858). Zij allen woonden aanvankelijk verderop in de Kerkstraat richting Soerendonk, huisnummer 1. Kort na de aankoop werd er al bijgebouwd aan het huis. Jan Baptist, de oudste, staat als 'hoofd' van het huishouden ingeschreven.
Alle vier waren ze ongetrouwd. Ze werden meestal dan ook 'Kinderen Van der Putten' genoemd. Waarschijnlijk niet kapitaalkrachtig genoeg om ieder een eigen bedrijf te hebben, 'boerden' deze broers en zus samen. Driek van der Putten zou vroeger pater zijn geweest en daar nog zijn baard aan over hebben gehouden. Van hem is verder bekend dat hij onder pastoor Janssen van plm. 1907-1911 koster was. Ook in 1910 werd het huis nog uitgebreid blijkens een bouwvergunning-verzoek 'om eene kamer te mogen bouwen westelijk aan het woonhuis, Kerkstraat no. 21, kadastraal bekend gemeente Maarheeze Sectie A no. 365.' Het is opvallend dat de brief zeker is geschreven door Burgemeester Moons zelf (20). Het huis werd in 1933 aan het Rijk verkocht. Thea en Driek van der Putten zijn toen mogelijk nog tijdelijk gaan wonen in het postkantoor van Dings, en zijn na de afbraak daarvan naar het klooster in Gemert gegaan.

Een tweede huis dat voor de weg plaats moest maken stond naast bovengenoemde boerderij van Van der Putten en werd in deze periode bewoond door de familie Mooren. Het stond met de lange zijde aan de weg. Ook hier stond volgens de oudste kadastrale kaarten (1832) reeds een gebouw. Dit was toen het bezit van de weduwe van Jacobus van Luijtelaar. Gerardus Zeegers of Zeigers, de laatste erfgenaam, vertrok in 1871 naar Someren.

Hierna kwam Francisca Thijssen (1820-1882), weduwe van Peter van Ginkel in het pand. Met haar begint de lange periode van ongeveer honderd jaar dat er een winkel in het pand was. Zij staat namelijk als 'winkelierster' te boek. Haar oudste zoon Johannes Theodorus van Ginkel (1846-1892) was (brood)bakker. Andere kinderen waren Antonius Hubertus (1847), die in 1887 naar Someren vertrok, Joanna Catharina (1847), die in 1883 naar Weert ging, Petrus Franciscus (1853), die elders in Maarheeze ging wonen en Petronella Franciscus (1853), die in 1875 overleed.

Ansichtkaart van de Kerkstraat met links boerderij-cafe van Dorus van de Weegh (later Winters), daarachter het zuivelfabriekje, rechts boerderij-winkel van de weduwe H. Biemans, die deze kaart liet uitgeven rond 1906.

Toen moeder Van Ginkel-Thijssen in 1882 stierf, werd de oudste zoon Johannes Theodorus gezinshoofd. In 1886 trouwde hij met Joanna Maria Gertrudis Stockmans (1854-1906), weduwe van Antonius Bouwels en afkomstig uit Weert. Haar dochter Maria Antonia (1879-1947) uit haar eerste huwelijk woonde hier tot 1902, waarna zij religieuze werd (Zr. Nicola). Terwijl haar man het bakkersvak uitoefende had mevrouw Van Ginkel-Stockmans de winkel van haar voorgangster overgenomen. Het echtpaar kreeg vier kinderen: Francisca Catharina (1887-1909), Petrus Lambertus (1888-1889), Petrus Johannes (1890-) en Johannes Theodorus (1892-1976). Vlak na de geboorte van dit laatste kind overleed vader Van Ginkel. Zijn vrouw, voor de tweede maal weduwe, hertrouwde twee jaar later (1894) met Henricus Biemans (1852). Uit dit huwelijk werd Joannes Antonius Biemans (1895-1975) geboren. Ook haar derde man overleed reeds na drie jaar, waarna men van de 'weduwe H. Biemans' ging spreken.

Zo komen we haar naam tegen op ansichtkaarten en winkeladvertenties uit die tijd. Rond 1903-1904 werd het pand waarschijnlijk verbouwd. Een strak gespannen metseldraad zou er later de oorzaak van zijn dat de weduwe Biemans viel en zo ongelukkig op een speciekuip terecht kwam, dat zij aan de gevolgen van een 'kronkel in de darm' in 1906 overleed. De minderjarige kinderen Cisca (19), Piet (16) en Jean (14) van Ginkel en Jan Biemans (11) bleven achter. Jan Winters ('de Brouwer') werd voogd van de kinderen Van Ginkel en August Biemans over zijn broers' zoon Jan. Piet van Ginkel was in 1905 al naar Eindhoven vertrokken. Jan Biemans vertrok in 1906 naar Reusel. Hij ging in 1919 als Frater August (Fr. van Tilburg) naar Curacao (21.) Ciska van Ginkel stiert in 1909. Haar broer Jean was in 1910 de laatste die het huis verliet en naar Sint Oedenrode vertrok.
Hierna werd het huis, eigendom van Jean en Piet van Ginkel, verhuurd aan Piet Schoenmaekers ('Piet de Smeed', 1879-1964). Hij begon hier een smederij en zou het beroep van smid lang trouw blijven.
Schoenmaekers had in dit huis ook cafe. Het gilde Sint Joris had hier haar thuishaven en ook handboogschutterij 'Roos in Bloei' vond na het sluiten van het cafe van Aug. Biemans in 1913 hier haar onderkomen. De vrouw van 'Piet de Smeed' runde de bestaande winkel en handelde in koloniale- en ijzerwaren. Hun oudste dochter Catharina Elisabeth (Toos, 1908) was reeds geboren toen ze zich vestigden in dit huis. In dit huis volgden nog Elisabeth Johanna (1910-1924), Johanna Maria (1912), Leonardus Johannes (1913) en Henricus (1918-1918). In 1920 kwam Jean van Ginkel terug in het huis. Schoenmaekers verhuisde naar het huis van Frans van Otterdijk, die toen naar Soerendonk was ge-

trokken. In dit huis begon hij cafe "t Huukske'. dat nu dankzij zijn kleinzoon Peter van Gansewinkel weer op deze plaats is 'teruggekeerd' (hoek Moonslaan-Stationsstraat). Van Ginkel was kort tevoren getrouwd met Wies Winters (1892-1973), dochter van zijn voogd Jan Winters. Jean was inmiddels timmerman-aannemer van beroep. Zijn vrouw nam de winkel over en bracht van haar ouderlijk huis (nu Sterkselseweg 6-8) manufacturen mee uit de winkel die daar was geweest. Jean werkte in het café en in de timmerwinkel. Drie kinderen Van Ginkel zagen in deze periode het levenslicht: Johannes Petrus Josephus (1921), Petrus Johannes (1922) en Hubertus Antonius (1923).

Openbare Verkoop van

Winkelhuis met Café,

te Maarheeze.

DE NOTARISSEN

Nieuwenhuis

te BUDEL en

Van de Westelaken

te EINDHOVEN, zullen op Maandag 24 Maart 1924, provisioneel en op Maandag 31 Maart 1924 finaal, telkens des namiddags om 5 uren, ter herberge van Jean van Ginkel te Maarheeze, krachtens artikel 1223 B. W., publiek verkoopen:

1. **WINKELHUIS met WONING en Timmermanswerkplaats en Tuin**, sectie A 2736 gedeeltelijk groot ongeveer 20 aren, zeer gunstig gelegen in de kom van het Dorp naast het Raadhuis.

2. **Café waarin Vergunning** met tuin, circa groot 13 aren, naast voorgaand perceel.

3. Mass van koop 1 en 2, samen groot 33,25 aren.

Verder diverse perceelen bouwland, bij publicatie nader omschreven.

Aanvaarding en betaling 1 Juli 1924

Aankondiging uit 'Het Kanton Weert' van 7 februari 1924.

In 1924 werd het huis openbaar verkocht. Bert Mooren (1875-1971) uit Weert heeft wellicht bijgaande aankondiging hierover in de krant gelezen. Hij gaf zijn café in Weert op, verkocht de inboedel en werd eigenaar van de woning, winkel, timmermanswerkplaats, café en tuin. Eind april 1924 verstigde hij zich hier met zijn vrouw Anna Maria van Kimmenade (1886-1959) en oudste zoon Harrie (1911-1985). Er volgden nog drie kinderen (Toos, 1926; Tjeu, 1927 en Mien, 1929). Het cafégedeelte (aan de kant van het raadhuis) verkocht Mooren al snel door aan Everard Winters (die zijn vader Jan als brouwer was opgevolgd; 22). Van beroep was Mooren 'loswerkman'. Winters verhuurde van 1926-1928 het café aan . . . . opnieuw Jean van Ginkel, die toen ook vertegenwoordiger in hout- en bouwmaterialen was. Winters liet het café in 1926 verbouwen en een keuken aanbouwen (23). Na van Ginkel waren onder andere Driekske Nijssen, Bert Mooren en Piet Peeters ('de Mat' t/m 1940) huurders van het cafe. Voor de komst van de nieuwe Rijksweg werd het winkelhuis van Mooren onteigend. In 1934 werd door architect L.A. Neeskens uit Eindhoven een nieuw winkelhuis ontworpen, dat sterk leek op het huis ontworpen door Alph. Winters aan de overzijde (24).

De boerderij van Bert Mooren, 1931.
Op de foto v.l.n.r. Mien, moeder Mieke, Toos, Tjeu en Harrie.

Ook dit was namelijk door dezelfde architect ontworpen. In 1934 werd het winkelhuis gebouwd voor Mooren. Een jaar later verbouwde ook E.J. Winters zijn cafe-woonhuis, dat vastgebouwd was aan het nieuwe pand van Mooren (25). Het cafe kreeg de toepasselijke naam "t Kruispunt'. Cafehouders waren na Peeters: Piet van Veen (1940-1941), Tinus Broods, die het in 1960 aankocht van Winters, Jan Broods en recentelijk Leijssen, Andre Nieuwenhuizen en Frans Ceelen. Sinds de jaren vijftig had het cafe een open veranda, die later werd dichtgemaakt. Mooren 'ruilde' in 1947 zijn winkel-woonhuis met het huis van Driek van Gansewinkel ('van Frietjes', 1905-1979), wat nu is Kerkstraat 17 (Van de Rijt). Driek van Gansewinkel had zijn garage en benzinepomp aan het oude kruispunt (hoek Moonslaan-Stationsstraat), waar eerst het huis van Driek van Kessel had gestaan (26). Zijn vrouw Toos van Gansewinkel-Schoenmaekers (1908), die we als oudste dochter van 'Piet de Smeed' al eerder in dit huis tegenkwamen, werkte in de winkel (huishoudelijke artikelen en speelgoed). Zij bewoont thans in het pand Kerkstraat 1 nog de voormalige winkel met bovenhuis.

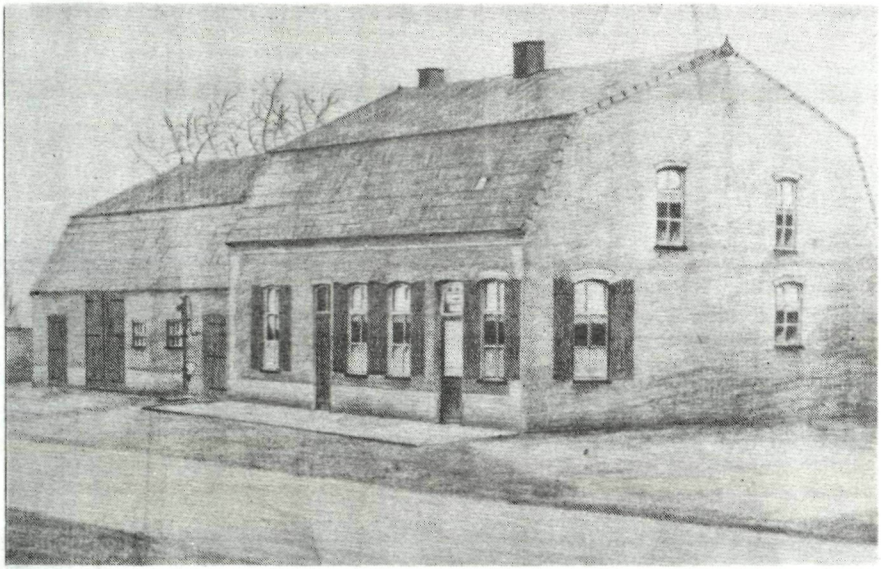

Tekening van boerderij-cafe 'Du Commerce" van Winters door Jean van Ginkel.

Het derde en laatste pand dat ik deze keer aan de orde stel, is het huis van Alph. (Fons) Winters. Dit stond aan de overkant van de twee eerdergenoemde panden, ter hoogte van de huidige Rijksweg. Ook hier bevond zich in 1832 reeds een gebouw, Sectie A nr. 1621, eigendom van de weduwe van Hendrik Guns. Ten Oosten van dit huis kwam een voetpad op de Kerkstraat uit dat begon achter het kerkhof. Dit voetpad werd al snel na 1832 bij het huisperceel gevoegd. Na de weduwe Guns was Hendrina Guns (1794-1880) met haar man Jan Dirks Eigenaresse en bewoner. Ook woonden er korte tijd de gezinnen Thijssen-Bosch en Douenburg-Jacobs (commies). Na haar dood in 1880 kwam het pand in eigendom aan Jan Winters (1848-1912). Winters had een bierbrouwerij bij het huidige pand Sterkselseweg 6-8. Hij verhuurde het pand Kerkstraat 18 aan diverse gezinnen (o.a. Rooyakkers-Kuypers (plm. 1881-1889), Van den Hurk-Vlassak (plm. 1889-1898), Verberne-Van de Paal (1898-1900), Stevens Slenders (plm 1900-1910) en Van Mierlo-Valkenburg (plm. 1911-). Vanaf ongeveer 1879 woonden er telkens twee gezinnen in het pand, dat naast Kerkstraat 18 ook nummer 18a kreeg. Op dit laatste adres zijn de namen bekend van de families van de commiezen Douwenburg en Euler, van schoenmaker Van de Weegh-Van Kessel (1879-1900), arbeidersgezin Stevens-Koekhofs (1900-1903), landbouwer Theodorus van de Weegh met zijn vrouw Maria Kox (1903-1918) en Paulus Lammers met Elisabeth Ras (1918-1919) met kinderen. In 1902-1903 werd het pand blijkens kadastrale gegevens herbouwd. Het is bekend dat genoemde Dorus van de Weegh hier aan het begin van deze eeuw al een cafe met beugelbaan exploiteerde. Pauw Lammers deed dat na hem maar bouwde later een nieuw cafe nabij het Station, nu gerund door zijn zoon Door (Stationsstraat 79). De boerderij annex cafe met beugelbaan aan de Kerkstraat was inmiddels eigendom geworden van Alphonsius Wilhelmus Franciscus Winters (1894-1979), zoon van Jan 'de Brouwer'. Fons Winters trouwde in 1919 met Gertruda Margaretha Smets (1892-1964) en ging in dit pand wonen. Fons was landbouwer en cafehouder tegelijkertijd, iets wat vroeger meer voorkwam. Het cafe heette toen 'Du Commerce'. Dit pand moest plaats maken voor de nieuwe Rijksweg.

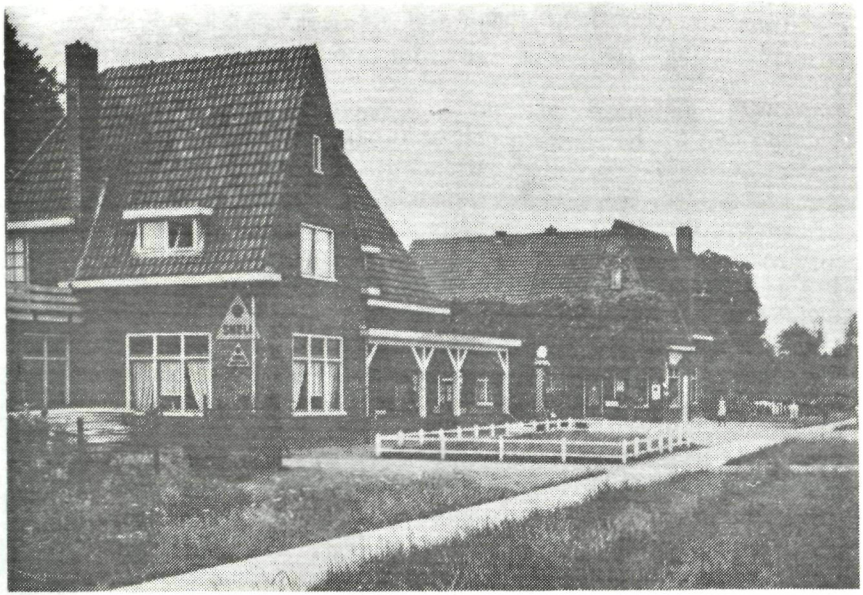

Gezicht op het nieuwe kruispunt
met links hotel "Noord-Brabant" met benzinepomp van Winters,
rechts cafe en winkel-woonhuis van Mooren,
die deze kaart in 1938 uitgaf.

Op de hoorzitting in 1933 was Fons Winters een van de bezwaarmakers. Ook hij achtte de schadevergoeding voor de onteigening 'te gering daar het overblijvende gedeelte niet meer voldoende is om daarop een café en boerderij te exploiteeren zoals thans door hem geschiedt. Voor hem bestaat bij de verlegging van den weg alleen nog de mogelijkheid om een café te exploiteeren;
wanneer hem de grond, waarop thans zijn café staat, zou worden teruggegeven' (27). Eind 1933 diende Fons de aanvraag voor de bouw van een café en woonhuis bij de gemeente in. Net als het huis van Mooren onder architectuur van L.A. Neeskens en net als dat plan goedgekeurd op 6 februari 1934 (28). Het pand werd gebouwd tegen het N.C.B. gebouwtje (thans café-bar "t Pandje' Kerkstraat 2a). In 1935 was de nieuwbouw klaar en werd er verhuisd. Het gezin telde toen 9 kinderen, het tiende en laatste kind, dochter Truus, werd in het nieuwe huis geboren. Met de resten van het oude boerderij-cafégebouw werd een stal achter de nieuwbouw gemaakt (thans bar 'Chic', De Hoge Weg 10). In het nieuwe pand begon Fons Winters Hotel-Restaurant 'Noord-Bra-

bant' Ook liet hij een benzinepomp er bij aanleggen, die tot 1940 (Tweede Wereldoorlog) dienst bleef doen. Als gevolg van het toenemen van vooral het bustoerisme moest Winters uitbreiden en liet hij in 1951 zijn oude losstaande stal tot zaal ombouwen. Het boerenbedrijf werd toen door zijn zoon Toon op Het Laar voortgezet. Na zijn huwelijk in 1958 werd Fons jr. (1931) aanvankelijk huurder, in 1961 definitief eigenaar van de zaak. In de losstaande zaal had hij aanvankelijk ook nog een frietzaak. Rondom zijn zaak kocht hij grond van Willem van Mierlo (nu Kerkstraat 4), waarvan de stal gesloopt werd, van Jan Guns ('van Tommese') en van Tjeu van Vinken. Hierdoor kon hij een grote parkeerplaats aanleggen en het mogelijk maken dat auto's en bussen 'rond' konden rijden (met aparte in- en uitrit). In 1968 liet Fons de open verande dichtmaken en de zaak van binnen moderniseren. De opening en receptie na deze verbouwing vonden later dat jaar plaats. Het was een gewaagde onderneming, want juist rond die tijd werd begonnen met de aanleg van het viadukt over de Kerkstraat. Hierdoor werd de verkeersveiligheid verbeterd maar werd tevens 'Noord-Brabant' afgesloten van de Rijksweg. De klandizie nam na het gereedkomen van deze werken in 1971 natuurlijk sterk af en in 1973 verliet Fons het pand. Dit werd aanvankelijk verhuurd door Rob Winters aan achtereenvolgens Kuijpers, Keijaarts en Tookey. In 1985 werd Rob Winters (zoon en opvolger van Everard) eigenaar en waren Holtappels en momenteel Galens de exploitanten.

Het is duidelijk dat de verkeerssituatie sinds de aanleg van de ongelijkvloerse kruising van de Rijksweg met de Kerkstraat een stuk veiliger is geworden, maar de ligging van die Rijksweg dwars door de kom van Maarheeze wordt door velen nu nog betreurd. Het is dan ook jammer dat de komst in de dertiger jaren niet kon worden tegengehouden ondanks de protesten. Of het alternatief beter was is de vraag die ik vooralsnog onbeantwoord moet laten. Ik ben mij ervan bewust op meerdere punten onvolledig te zijn geweest en houd mij te allen tijde aanbevolen voor op- en/of aanmerkingen. (29).

Noten.

1. Zie mijn bijdragen Straatnamen (XII), (XV) en (XVII) in: Aakroniek 5 (1986) pp. 28-37, 134-140 en 6 (1987) pp. 26-33.
2. Aldus A.H. Winkelmolen, Budel en Cranendonck voorheen en thans (Budel 1960-1977), Hoofdstuk XVII, noot 20.
3. Streekarchivariaat Peelland, Deurne (verder aangehaald als: SAP), Nieuw archief der gemeente Maarheeze, voorlopig in-

ventarisnummer I.s. 222; brief van B. en W. Maarheeze aan Ministerie van Waterstaat, 2 augustus 1926; brief van Burgemeester Van Ginneken Budel aan B. en W. Maarheeze, 3 augustus 1926; brief van wegencommissie A.N.W.B.-K.N.A.C. aan B. en W. Maarheeze, 17 augustus 1926.

4. SAP, in de brief van de A.N.W.B. etc. (zie hierboven noot 3) staat: 'dat voor het volgend jaar gelden voor verbetering van deze weg zijn aangevraagd'; SAP, uit de samenvatting jaarverslagen gemeente Maarheeze 1851-1935 (typeschrift); straten 1927, blijkt dat de Rijksweg in tegenstelling tot voorgaande jaren in goede staat verkeert.
5. SAP, voorl. inv. nr. I.s. 222; brief van B. en W. Maarheeze aan Minister van Waterstaat, 15 juli 1932.
6. Idem.
7. SAP, voorl. inv. nr. I.s. 222; afschrift brief Directeur Gemeentewerken Eindhoven aan Commissaris Koningin Noord-Brabant (?), 27 september 1932.
8. Idem; brief B. en W. Maarheeze aan Comm. Kon. N.-Br., 1 november 1932.
9. Idem, 23 januari 1933.
10. Idem; brief B. en W. Maarheeze aan A.N. Fleskens, 2 maart 1933.
11. Idem; brief commissie aan B. en W. Maarheeze, 26 april 1933.
12. Idem; brief Ministerie van Waterstaat aan Burgemeester Maarheeze, 4 januari 1934.
13. SAP, Samenvatting jaarverslagen gemeente Maarheeze 1851-1935 (typeschrift); wegen en voetpaden, 1931-1935.
14. SAP, de in tweevoud toegezonden kaartjes zijn verspreid geraakt en zijn momenteel te vinden in het Nieuw archief der gemeente Maarheeze, voorl. inv. nrs. N.A. 40 en I.s. 222 (brief van Rijkswaterstaat aan Burgemeester Maarheeze, 30 januari 1934).
15. Zie voor het pand van Dings: J. Biemans, Straatnamen (XVI) in: Aa-kroniek 6 (1987) pp. 26-33.
16. SAP, Nieuw archief der gemeente Maarheeze, voorl. inv. nr. I.s. 222; gedrukte aanbestedingsbrochure en ingekomen inschrijvingen.
17. Idem; overdruk uit genoemde Nederlandsche Staatscourant.
18. Idem; brief van Rijkswaterstaat aan Gemeente Maarheeze met situatietekening en bijlagen, 1939.
19. In het overige deel van de tekst zijn de bevolkingsgegevens in hoofdzaak afkomstig uit de bevolkingsregisters van Maarheeze, 1850-1946 (SAP), de eigendomgegevens voornamelijk uit de aldaar en op de afdeling Openbare Werken van de gemeente Maarheeze berustende kadastrale registers, 1832 heden.

20. SAP, Nieuw archief der gemeente Maarheeze, Bouwvergunningen (verder aangehaald als: Bouwvergunningen), nr. 8.
21. Onlangs verscheen over deze congregatie: A. van Oirschot e.a. (red.), De Fraters van Zwijsen, 100 jaar fraters op de Nederlandse Antillen (Zutphen 1986).
22. Zie voor Everard Winters: J. Biemans, Straatnamen (VII) in: Aa-kroniek 4 (1985) pp. 21-22.
23. SAP, bouwvergunningen; nr. 44.
24. Idem; nr. 230.
25. Idem; nr. 250.
26. Zie voor dit huis mijn bijdrage Straatnamen (XV) in: Aa-kroniek 5 (1986) pp. 134-140.
27. Zie noot 11.
28. SAP, Bouwvergunningen, nr. 229.
29. Het is op zijn plaats hier een woord van dank te richten aan mijn zegslieden voor het verstrekken van de nodige inlichtingen: de dames A. Heesakkers-Van Kessel, C. van Gansewinkel-Schoenmaekers, P. Mooren-Wijen en M. van de Ven-Winters te Maarheeze, de heren H. Biemans te Heythuysen, J. Mooren te Maarheeze, alsmede de Heer Preusting te Maarheeze en de medewerkers van de archiefdiensten te Maarheeze, Deurne, Weert en Eindhoven.

J. Biemans